

Marxizmus

V starších časoch pred priemyselnou revolúciou človek spájal svoju identitu a zmysel života so svojím sociálnym postavením a stavom, ku ktorému patril. Ľudia svoje remeslo a príslušnosť k cechu dedili po svojich predkoch a k tomu vychovávali svoje deti. Považovali to za svoju životnú rolu a duchovnú službu pre príslušníkov svojej komunity, ktorých väčšinou osobne poznali. V čase priemyselnej revolúcie vznikla z roľníckeho a remeselníckeho stavu nová trieda námezdných robotníkov, proletariát. Na rozdiel od otrokov v staroveku alebo poddaných za feudalizmu, ktorí svoj údel považovali za božie rozhodnutie, ktoré nemohli zmeniť, boli robotníci osobne slobodní. Motivácia človeka, ktorý sa slobodne rozhodol preťať svoj vzťah s pôdou a odišiel do mesta pracovať v továrni, bola čisto ekonomická.

Moderný proletár bol zo všetkých životných súvislostí, z prírodných rytmov a zo stavu svojej kasty doslova vytrhnutý. Predstavte si rozpoloženie človeka, ktorý prišiel z dediny, kde odjakživa žili všetci jeho predkovia, do špinavého mestského slumu. Skoro ráno išiel do vzdialenej továrne, kde denne robil 12 a viac hodín pri ťažkých a ohlušujúcich strojoch, v pachu a absolútne zlých podmienkach 6 dní v týždni, bez akýchkoľvek sociálnych práv*. Takéto okolnosti samé osebe mali veľký vplyv na zmenu psychického stavu daného človeka. Málokto zo súčasných mestských obyvateľov západného sveta by takéto podmienky dnes vydržal. Ľudia zapriahnutí k strojom sa zmenili na ťažné zvieratá a upadali do pološialeného, akoby hypnotického stavu, vedomia. Aby prežili, museli okamžite vypnúť všetky svoje city, tvorivosť, rezignovať na zmyslupnosť života. Stali sa biorobotmi uväznenými vo vtedajšom hrubom, veľmi primitívnom

* Hovoríme o stave, v ktorom sa nachádzal proletariát viac - menej počas celého 19. storočia. Až po I. svetovej vojne sa začal tento sociálny stav meniť k lepšiemu, aj to len vo vyspelých západných krajinách.

matrice 19. storočia. V továrni pri stroji zostal človek odkázaný sám na seba, stal sa anonymným článkom súkolesia veľkého neosobného mechanizmu.

Vedomie takého proletára čoskoro stratilo ľudskú súvislosť s bezprostredným životom. So stratou starých životných základov skončila pre neho aj možnosť čerpať zo starých duchovných zdrojov. Odcudzil sa svetu a sám sebe. Súčasne

s rozmachom priemyslu začala doba nástupu materializmu vo vede. Je hlásaný nový vedecký svetonázor, podľa ktorého je človek iba viac vyvinutým zvieratom, determinovaným prírodnými podmienkami. Moderné vedecké myslenie nahradilo staré náboženské predstavy. Proletár prijal túto vedeckosť celkom vážne, nie tak svojím rozumom, ako skôr podvedomím a vyvodzoval z nej dôsledky pre svoj život.

Človek pri stroji pozoroval a prežíval na sebe skutočný boj o prežitie, kde vyhrával ten najsilnejší. Myšlienky darwinizmu boli v súlade s jeho dennou realitou s jeho pocitmi. Pritom v duši proletára stále žila túžba po viere, po naplnení nejakým vyšším zmyslom. Je tragédiou vládnucej vrstvy vtedajšej buržoázie, že neponúkla proletariátu žiadny duševný obsah, žiadnu ideu. Vyprahnuté duše robotníkov sa preto stali ľahkou korisťou socialistických agitátorov, ideologicky vychádzajúcich hlavne z Marxa. Marxistická ideológia vo svojej podstate koncipovaná ako náboženstvo, sa stala pre široké masy proletariátu novou vierou.

Materialistické vedecké myslenie 19. storočia bolo tým, čo podnietilo záujem proletariátu o marxizmus. Náboženský život a duchovno proletár chápal ako ideológiu a väčšinou (a celkom oprávnene) ako ideológiu slúžiacu pánom. A proti nej si postavil vlastnú ideológiu (marxistickú). Pre buržoáziu, cirkev a zvyšky šľachty boli určujúcim prvkom ich vedomia stále nejaké duchovné, náboženské impulzy, aj keď už vo svojich posledných pozostatkoch. Vedúce triedy žili stále

podľa tradícií, teoreticky chápali moderný vedecký svetonázor, ale citovo podvedome ním nežili. Proletár prebral do duše namiesto starých tradícií vedecký druh predstáv, ako svoj myšlienkový obsah, paradoxne práve od vedúcich tried, ktoré napriek vonkajšej učenosti a modernosti v podstate mysleli ešte stále starým spôsobom. Buržoázna trieda povolala proletariát pri prechode zo starej doby do novej k práci na výrobných prostriedkoch, ktoré im nepatrili. A pritom im nebola schopná dať k tejto práci patričný duševný obsah. Prijatím marxistickej ideológie vznikol v duši proletára pocit práva silnejšieho a hlboké presvedčenie, že si má ako člen inej triedy (v zmysle evolúcie) vy dobyť svoje práva. A to tým, že zničí vládnu triedu a nahradí ju svojou. Proletariát prijal tiež ničivú poveru, že celkový právny a duchovný život prirodzene a nutne vyplýva z hospodárskych foriem, že je to nadstavba hospodárstva. Veril, že ak sa zmení vlastníctvo výrobných prostriedkov, dôjde tým k slobode vo všetkých oblastiach, v právnej aj kultúrnej. Nevedel, že hospodársky život sa môže stať slobodný len vtedy, ak sa vedľa neho postaví slobodný právny život a slobodné pestovanie ducha. To, aké formy hospodársky život musí v budúcnosti nadobudnúť, môže vidieť len ten, kto má jasno v tom, že hospodársko-kapitalistická orientácia sa musí zmeniť na bezprostredne duchovnú a z hospodárskej moci vyplývajúce určovanie medziľudských vzťahov sa musí zmeniť na bezprostredne ľudské.

Marxizmus je ideológiou vychádzajúcou z abstraktných filozofických hľadísk a materialistického chápania sveta, čo sa odzrkadľuje na celom definovaní základných pojmov ako sú práca, cena, nadhodnota, výrobné sily a výrobné vzťahy a pod.. Steiner vysvetľuje tieto základné pojmy úplne inak a z hľadiska nášho zaužívaného myslenia k nim pristupuje originálne. Napríklad taký kľúčový pojem ako je vykorisťovanie. K nemu v jednej prednáške hovorí: *“Poznáte ten príklad, kedy krajčírka pracuje za nízku mzdu a kedy*

*sociálna demokracia robotníkom navráva : Vykoristujú vás! Ta krajčírka ide a kúpi si lacné šaty, aby si mohla ísť v nedeľu zatancovať. Krajčírka chce lacné šaty. Prečo sú tie šaty lacné? Pretože iná pracovná sila bola vykorisťovaná. Kto teda koniec koncov vykorisťuje tu pracovnú silu? Celkom určite ona krajčírka, ktorá si na nedeľní tancovačku vezme lacné šaty.”**

Dnes by to platilo napríklad pre nás, pre všetkých ľudí, čo kupujú výrobky z Číny a Inde. To, že oni tam pracujú za nízke mzdy v katastrofálnych podmienkach, za to nemôžu nejakí továrnici, ale my, čo si tie ich tovary kupujeme. My všetci sme reálne ich vykorisťovatelia. To je ekonomickou pravdou, či sa nám to páči, či nie. Len jednoduchým, živým myslením prideme na to, že marxistické rozdelenie ľudí na vykorisťovateľov a vykorisťovaných je úplne mimo ekonomickej reality, že je to príkladom prízemného myslenia pre dnešnú dobu tak príznačného. Ak by sme odstránili tzv. vykorisťovateľov, majiteľov tovární, tak na podstate vykorisťovania by sa nič nezmenilo. Stále by sme to boli my, kupujúci lacné tovary. Z toho vyplýva, že ak chceme odstrániť vykorisťovanie, musí sa ísť na to úplne inak. Alebo príklad nadhodnoty. Marxisti trvajú na tom, že robotník je okrádajú o nadhodnotu ním vyprodukovanú. Steiner poznamenáva: „..... naozajstný sociálny pokrok je možný len vtedy, ak svoju prácu konáme v službe celku. Inými slovami: Moja práca nesmie slúžiť mne samotnému. Jediné na uznaní tejto zásady, že výnos svojej práce nechce človek mať vo forme osobnej odmeny, závisí sociálny pokrok. Dokiaľ sociálna demokracia povedie robotníctvo k mysleniu toho druhu, že človek si musí nárokovať celý výnos svojej práce, bude sa ľudstvo dostávať do horšej a horšej situácie. Duchovná veda musí na základe myslenia a cítenia rozvinúť pravý opak. Človek nesmie chcieť z výsledku svojej práce nič

* Steiner, R., Esoterní hodiny 1904 – 1909. Hranice: Fabula 2011. Ezoterná hodina, Hamburk, 3.3. 1906.

*sám pre seba. Človek dlží prácu sociálnemu spoločenstvu. Svoju existenciu musí naopak obmedziť len na to, čo mu sociálne spoločenstvo daruje.**** Marxizmus apeluje na egoizmus a hovorí robotníkovi: Vezmi si, čo najviac, čo ti patrí, lebo si o to okrádaný. Steiner naproti tomu hovorí: Ak nebudeš chcieť nič z nadhodnoty, ak sa vzdáš svojho nároku, tak všetci budú mať všetkého dosť. Takéto myslenie pestuje v ľuďoch myšlienku altruizmu.*

Na marxistickú tézu, že proletariát bude vtedy slobodný, ak sa vlastníctvo výrobných prostriedkov prevedie jednotlivca alebo skupiny ľudí do spoločného (resp. štátneho) vlastníctva, tvrdí koncept TSO iné: že v ekonomike sa spravodlivosť dosahuje cestou spolupráce, spoluzodpovednosti spolurozhodovania všetkých subjektov hospodárskeho života. Jednotlivec musí byť duchovne a kultúrne slobodný so zabezpečeným právom na základný príjem a s právom na priame riadenie spoločnosti, a potom môže poskytnúť z vlastnej slobodnej vôle svoje schopnosti a kapitál do služieb spoločnosti. Marxizmus nechápe spoločnosť ako tri rovnocenné a vzájomne do seba nezasahujúce oblasti. Ide opačnou cestou ako filozofia TSO, ktorá vychádza zo skutočnosti a necháva túto skutočnosť prehovoriť, pričom sa snaží klásť otázky. Marxizmus sa začal tváriť ako filozofia a obliekol sa do pojmov vedeckosti. Nachytil na tú vedeckosť proletariát a nahovoril mu, že je samostatná trieda protikladná k vládnucej triede. Do proletárskej triedy

** Tamtiež

* Podľa Steinera tovar nepredstavuje zhmotnenú prácu ale zhmotnené schopnosti (ducha). Zisk nevzniká z nadhodnoty z prisvojenia si práce robotníka kapitalistom. To je z národohospodárskeho pohľadu nezmysel. Každý robotník je platený nie za prácu, ale za produkt. Reálne robotník tak nepredáva svoju prácu, ale tovar nim vyprodukovaný. To že dostane zaň málo a továrnik ho predá za veľa, čo sa navonok javí ako prisvojenie si nadhodnoty továrnikom, je úplne inou otázkou, otázkou spravodlivej ceny a miery spolupráce medzi všetkými zúčastnenými stranami hospodárskeho procesu. Podrobnejšie o tom v knihe: Steiner R, Národohospodársky kurz. Hranice: Fabula 2000.

naočkoval nenávisť a myšlienku boja ako legitímneho prostriedku k dosiahnutiu konečného víťazstva, t.j. zániku všetkých tried okrem proletariátu.

Marxistické myšlienky vo svojej podstate pôsobili ničivo na dušu proletára. Rozpor medzi dušou a jej skutočnými potrebami (potreby lásky, zmyslupnosti života, tvorivosti) a deštruktívnou vierou marxizmu bol tým, čo spôsobilo počas nasledujúcej bolševickej revolúcie tú neobyčajnú krutosť proletariátu voči všetkým, patriacim podľa ich názoru k vládnucej elite. Strašná duševná ľahostajnosť, úplná strata súcitu a základných ľudských pocitov pri vraždení tisícok ľudí, vrátenie žien a detí (šľachty, buržoázie, inteligencie, duchovných, a neskôr aj roľníkov, pri ich povstaniach alebo počas kolektivizácie), to bol výsledok formovania podvedomia (duše) proletárov za posledných zhruba 100 rokov. Pre nich naozaj meštiaci a buržoázia boli úplne iným živočíšnym (škodlivým) druhom. Zvlášť v Rusku mal bolševizmus ničivú podobu. Veľká potreba slovanskej duše po duchovnom obsahu a správnom cite bola ľahšie prístupná a tým aj viac deformovaná démonickými myšlienkami marxizmu-leninizmu. **Čím je väčší potenciál duše na prijatie svetla, pravdy a lásky, tým väčší a silnejší je démon, ktorý sa jej zmocní.**

Po výbuchu bolševických revolúcií v Rusku a Európe v rokoch 1917-1919 nastal vo vyspelých krajinách zlom v postojoch vedúcej elity voči proletariátu. Časť reprezentantov proletariátu sformovaných v sociálnej demokracii sa vydala cestou presadzovania zlepšovania podmienok robotníkov prostredníctvom nenásilnej parlamentnej politiky, ako aj cestou osvety a zvyšovania vzdelanosti pracujúcich. Veľmi dobré zázemie mala sociálnodemokratická politika za bývalej prvej ČSR. Tu oproti iným krajinám Európy, v ktorých vo veľkej väčšine vládli diktátorské režimy, panoval relatívne silný duch slobody. Práve v prvej ČSR sa vysoko zdvihla kultúrna a duchovná

úroveň proletariátu, robotníci sa organizovali, zakladali spolky, v robotníckych domoch sa uskutočňovali kultúrne programy, hralo divadlo, organizovali stretnutia, prednášky a vzdelávanie. Podpora duchovno-kultúrneho článku v prvej ČSR prinášala ovocie v podobe pozdvihnutia duchovnej úrovne robotníkov, ich ľudského statusu (a tiež životnej úrovne), čím sa postupne strácala opodstatnenosť marxistického radikalizmu. Cestou vzdelávania a osvety sa malo pracovať s proletariátom už skôr a ľudstvo by sa vyhlo aj komunizmu a koniec koncov aj fašizmu. Po druhej svetovej vojne prijala západná Európa práve taký model sociálneho kapitalizmu s ľudskou tvárou, ktorému vďačí za zhruba 50-ročné obdobie prosperity. Sociálna demokracia v rôznych modifikáciách sa stala silnou hlavne v severských krajinách, Nemecku, ale aj inde a zásluhou nej sa robotníci premenili z triedy proletariátu na strednú vrstvu s mnohými právami. V tomto snažení prebleskovalo veľa prvkov z myšlienok sociálnej trojčlennosti.

Steiner hovoril, že ak chcete skutočne rozumieť dušiam proletariátu, treba spolu s nimi myslieť. Nedá sa o proletariáte hovoriť zvonka (ako to robili marxisti, čo nežili s proletármi), ale treba ho poznať zvnútra. Steiner to vedel, chápal proletárov, sám bol z jednoduchých pomerov železničiara a roky bol učiteľom v robotníckej večernej škole. Tam ich učil a ukazoval im svet literatúry a umenia. Vedel, že títo jednoduchí ľudia sú smädni po duševnej náplni a uhasenie tohto smädu nie je možné v marxizme. Steiner smelo vystupoval v búrlivom prostredí v Nemecku po I. svetovej vojne na veľkých robotníckych zhromaždeniach aj medzi socialistami, boľševikmi, anarchistami. Ponúkal im iný pohľad, ponúkal im prevedenie sociálnej trojčlennosti. Robotníkmi boli jeho myšlienky chápané. No bol na to sám a jednoducho tieto myšlienky neboli masovo tak rýchlo šírené, ako by si žiadala doba. Svetlým príkladom tých z vládnucej elity, ktorí

realizovali TSO v praxi, bol Baťa (o ňom viac ďalej v samostatnej kapitole). Alebo priemyselníci – antropozofovia ako Molt, ktorý vyšiel v ústrety požiadavkám svojich robotníkov a založil pre ich deti prvú waldorfskú školu. Správne uchopili princíp vzdelávania a kultúrneho pozdvihovania robotníkov prostredníctvom financovania a prerozdeľovania zisku vytvoreného vo sfére ekonomiky.

V súvislosti s pojmom proletár mi napadá otázka, či sa dá dnes uvažovať a hovoriť o proletariáte v týchto starých pojmoch. Kto je dnes v Európe 21. storočia proletariát? Existuje vôbec ako samostatná trieda? Aké ma potreby? Čo skutočne chce? Zdá sa mi, že trieda proletariátu v Európe v marxistickom, zmysle vymizla. Existuje skôr stredný stav, odborní pracovníci, prípadne pracovníci v službách. Klasický nevzdelaný, námezdný proletariát by sme dnes asi našli v Číne a Indii, v týchto dielňach sveta, v tisíckach fabrík, kde pracuje v ťažkých až otrockých podmienkach. Zaujímalo by ma, čo sa odohráva v ich dušiach a ako je postarané o ich duševné a kultúrne potreby. Vzhľadom na to, čo v budúcnosti môže vzísť z tejto veľkej masy robotníkov, keď sa začnú prebúdzajúť, to môže byť dosť dôležité.

Proletariát v Európe nahradil lumpen proletariát a v tomto hanlivom význame dnes, túto vrstvu obyvateľstva môžeme identifikovať cez vyprázdnené vedomie, pasivitu, bezmyšlienkovité prijímanie cudzích vzorov, plytkosť myslenia, absenciu tvorivosti a zmyslu života. Duše týchto ľudí nie sú kŕmené vierou ani ideológiami, ale médiami v podobe lacnej masovej zábavy, športu, kultu nakupovania a konzumu vôbec. Dnes bežných (európskych) ľudí len tak ľahko nenadchnete nejakou politickou tézou alebo ideou. Kvôli tomu sa nikomu nechce angažovať, ale kvôli výpredaju v supermarkete sú ľudia schopní sa pobiť do krvi. Lumpen proletárom v duševnom zmysle môže byť teda aj manažér, podnikateľ, politik. Ako moderný (lumpen) proletariát môžeme identifikovať aj masu nezamestnaných

a nezamestnateľných, ľudí žijúcich vo veľkých mestských getách.* Toto je vrstva ľudí, s ktorou sa tiež veľmi málo pracuje na jej duševnom a kultúrnom článku a ktorá je dnes zdrojom násilností a nepokojov vo veľkých európskych mestách.

Neustále sa hovorí, že treba oživiť hospodárstvo, aby sa docielil hospodársky rast. To je podľa politikov to najdôležitejšie. Hospodársky rast vraj zaručí väčšiu zamestnanosť. Ani rast produktivity, ani hospodársky rast nezaručujú vôbec nič. Ba práve naopak. Technologická nezamestnanosť rastie a masa uvoľnených ľudí sa nepresúva do nových oblastí služieb ako to predpovedali liberálni ekonómovia. Je otázkou krátkeho času, kedy všetky výrobné činnosti budú nahradené robotmi a namiesto tisícky ľudí v továrňach bude stačiť zopár IT odborníkov. Počet ľudí v službách, v štátnej správe, v bankách sa tiež bude stále znižovať. To je veľký argument, prečo zaviesť základný príjem. Počet nezamestnaných sa bude stále zväčšovať bez ohľadu na hospodársky rast. Týmto ľuďom však netreba dávať prácu, tak ako to stále papagájujú ľavicoví aj pravicoví politici, ale dať im peniaze v podobe základného príjmu a otvoriť im priestor pre duchovnú, kultúrnu a vzdelávaciu slobodu. Vzdelaní a kultivovaní ľudia si vytvoria prácu sami akú chcú a aká je potrebná.

Viem si predstaviť, že mnohí ľudia, ktorí by mali základný príjem, by s radosťou pracovali ako sociálni a kultúrni pracovníci v mestských getách napr. na spoločných projektoch skrášľovania sídlisk, umeleckej činnosti, úpravy miest, parkov, škôl, sociálnej a kurátorskej práci a pod.. Činností je veľké množstvo. To je ten priestor aktivít, kde sa majú uplatniť masy nezamestnaných. Dnešný proletár

* Pre túto v Európe stále početnejšiu vrstvu, sa od 80. rokov začal v sociológii používať nový pojem, underclass (podtrieda). Táto podtrieda je charakteristická úplnou absenciou morálnych a etických hodnôt, stratou zmysluplnosti života, čoho výsledkom je ich sklon ku kriminalite, alkoholizmu, narkománii, rozpadu rodín a pod.. Len v Británii tvorí asi 10% populácie.

nepotrebuje marxizmus (ani liberálny kapitalizmus), ale slobodu a skutočnú kultúru pre ducha a základný príjem pre telo, aby mohol bez existenčnej úzkosti realizovať svoju tvorivosť.

Ruský anarchizmus

Nie je náhoda, že myšlienky anarchizmu boli veľmi populárne práve v Rusku, v krajine odkiaľ pochádzajú aj jeho najväčší svetoví predstavitelia. Tam dostal anarchizmus to správne zafarbenie a podobu veľkého sociálneho hnutia. Tam prežíval svoj rozkvet, vytvárajúc rôzne formy prejavov od vyslovene teroristických, buričských až ku konštruktívnym tvoriacim víziám. Na osude a diele dvoch veľkých osobností svetového „konštruktívneho“ anarchizmu, pochádzajúcich práve z Ruska, chcem poukázať na spoločné body, ale aj rozdiely anarchizmu s konceptom TSO, ako aj na špecifickú úlohu ruského národa.

Peter Alexejevič Kropotkin

Pre slovenskú verejnosť je pomerne neznámou postavou originálneho sociálneho mysliteľa pochádzajúceho z Ruska určite osoba Petra Alexejeviča Kropotkina. Tam, kde nesmelo začali anglickí a francúzski sociálni utopisti, pokračovali ruskí velikáni ako Bakunin a Kropotkin s veľkým hrdotom, ako sa na synov Perúna patrí. Svojím horúcim slovanským srdcom vyvolali revolučný zápal, ktorým podnietili vytvorenie celosvetového hnutia anarchizmu. Kým Bakunin, nazývaný aj otec anarchizmu, bol ohnivý marsický burič, ničiteľ starého sveta a nositeľ chaosu, Kropotkin bol ten, čo zo zdanlivého chaosu a ničenia prinášal víziu vytvorenia nového sveta. Bol predstaviteľom „konštruktívneho anarchizmu“, tvorcom skutočne veľkej vízie vybudovania novej spoločnosti.

Peter Alexejevič Kropotkin (nar. 1842 v Moskve) bol geograf, geológ, biológ, sociálny vizionár a hlavne jeden z otcov svetového anarchizmu. Oscar Wilde ho nazval „novým Kristom prichádzajúcim z Ruska“. Narodil sa v rodine starobylého kniežacieho rodu, preto ho často aj volali „anarchistické knieža“. V 15-tich rokoch nastupuje na štúdiá v prestížnej aristokratickej vojenskej akadémii v Petrohrade. Po jej ukončení sa stal komorníkom cára Alexandra II. Získava dôstojnícku hodnosť a ako človek túžiaci po dobrodružstve odchádza dobrovoľne slúžiť k elitnému Amurskému kozáckemu vojsku, kde bola vojenská služba zvlášť nebezpečná. Poznáva život kozákov a všíma si aj ich spoločenské vzťahy v rámci slobodných kozáckych obcí. Priťahuje ho geografia, preto v roku 1862 odchádza na 5 rokov na Sibír, kde sa zúčastňuje vedeckých geografických expedícií. O svojich zisteniach publikuje vedecké práce. Vystupuje na tie časy s novou hypotézou, ktorej základom bola myšlienka o dávnom zaľadnení celej Európy. Roku 1867 odchádza do Petrohradu, kde nastupuje ako vedecký pracovník na univerzitu. O rok neskôr je zvolený za člena Ruskej geografickej spoločnosti. No medzitým Kropotkina už dlhodobo zaujímajú sociálne a spoločenské problémy. V duši je posadnutý hľadaním ideálnej spravodlivej spoločnosti a zaoberá sa myšlienkami, ktoré sú v ostrom protiklade k vtedajšiemu vládnucemu režimu. Kropotkin vedie dva životy. V normálnom občianskom živote je váženým vedcom, v druhom tajnom, organizuje a vedie diskusie, píše revolučné a buričské články a knihy. Po ďalšie dva roky Kropotkin tajne prednáša robotníkom a roľníkom svoje revolučné myšlienky. Je zrozumiteľný pre každého, zložité myšlienky vie vysvetľovať jasne a jednoducho.

Cestuje do Švajčiarska, kde navštevuje tzv. Jurskú federáciu, čo bola sieť nezávislých komunit, založených nasledovníkmi jeho krajana Bakunina. Tu Kropotkin predniesol významný prejav, nazvaný „*Anarchistická*

myšlienka z hľadiska jeho praktického uskutočnenia“. V prejave predstavil ideu spontánnych celoeurópskych lokálnych povstaní, ktoré vytvoria novú spoločnosť, skladajúcu sa z oslobodených miest, podporovaných slobodnými federáciami roľníckych družstiev a komunít. Táto reč predstavovala zásadné prehlásenie cieľov a taktiky anarchistickej federácie. Po návrate do Ruska sa venuje propagande anarchizmu. Je zatknutý a uväznený v Petropavlovskej pevnosti, kde píše obsiahlu dvojzväzkovú štúdiu o dobe ľadovej. V roku 1867 uskutočnil úspešný a jeden z najznámejších a najoriginálnejších útekov v histórii väznenstva vôbec. Následne odchádza z Ruska preč na dlhých 40 rokov.

Behom života v exile sa z neho stáva jeden z najvýznamnejších aktivistov anarchistického hnutia. Vystupuje na schôdzach, zúčastňuje sa kongresu anarchistickej Internacionály a verejných akcií, píše propagačné publikácie a zakladá noviny. Pre svoje aktivity je vyhostený zo Švajčiarska. V roku 1880 sa Kropotkin so svojou ženou Sofiou (a jedinou dcérou) sťahujú do Francúzska, kde žijú u veľkého francúzskeho anarchistu a geografa Elisée Recluse, ktorému Peter pomáhal dokončiť jeho „Univerzálnu geografiu“ tvoriacu 19 zväzkov geografie Zeme. Dva roky na to je odsúdený k piatim rokom väzenia, ale v roku 1886 je pod tlakom verejnosti predčasne prepustený. Odchádza do Paríža, kde strávil určitý čas výskumom zeleninárskych záhrad v okolí, čo bola jeho nová oblasť záujmu, prebudená počas práce vo väzení. Tieto záhrady, fungujúce na základe organickej formy prirodzeného hospodárenia, sa neskôr stali dôležitým aspektom jeho ekologicko-anarchistickej vízie.

Kropotkin odchádza do Anglicka. V nasledujúcich rokoch vychádzajú jeho najznámejšie diela ako z oblasti vedy (predovšetkým geografie), tak z anarchistickej teórie. Od roku 1892 prispieva desať rokov do anglického periodika

Nineteenth Century do rubriky Recent Science. Podieľal sa tiež ako prispievateľ do 11. vydania Encyklopedie Britannica z roku 1911. Kropotkinov príchod do Londýna v roku 1886 predstavuje úplne novú fázu jeho života, fázu vedca, teoretika a filozofa. V tejto dobe pracuje na tom, aby položil základy všeobecnej sociálnej filozofie. Svoje sociálne koncepcie chce rozšíriť aj na antropológiu, biológiu a ekonomiku.

Počas ciest po Británii a Francúzsku skúmal Kropotkin priemyslové a poľnohospodárske výrobné metódy. Detailné informácie o týchto metódach boli včlenené do jeho ekonomických úvah, vydaných ako kniha „*Pole, továrne a dielne*“

v roku 1899. Túto knihu môžeme považovať za jednu z prvých prác o sociálnej ekológii. Kropotkin navrhoval decentralizáciu priemyslu, presný opak vtedy presadzovanej myšlienky monopolizácie. Navrhoval siete malých dielní a firiem v spoločnom (družstevnom alebo komunálnom) obecnom vlastníctve navzájom spolupracujúce podľa aktuálnych potrieb. K správe pôdy a poľnohospodárskej produkcie odporúčal prijať organický (dnes by sme povedali ekologický) prístup prostredníctvom vedomého vytvárania ekologickejšieho vzťahu vidieka s mestom. Odmietal „americké“ extenzívne farmárske metódy, ktoré slúžia len k vykorisťovaniu a vyčerpávaniu pôdy v záujme krátkodobého zisku.

Kropotkin zároveň pracoval na knihe „*Pospolitosť – vzájomná pomoc*“, ktorá sa stala jeho najčítanejším a najznámejším dielom. Išlo v nej o alternatívne spracovanie evolúcie. Kniha bola primárne zameraná proti hrubému sociálnemu darwinizmu, ktorý chápal prirodzený výber v zmysle ustavičného, krutého a individualistického konfliktu. V protiklade k Darwinovej teórii považoval za hlavný princíp evolúcie spoluprácu druhov. Na tomto pekne vidno stret a protichodnosť dvoch princípov. Anglosaského, chápaného

boj druhov ako hybnú silu evolúcie nielen prírody, ale aj ako základ sociálneho a ekonomického života a slovanského princípu spolupráce a vzájomnej pomoci, čiže bratstva a skutočnej solidarity. Kropotkin skúma početné príklady kooperácie, symbiózy a spoločenského života zvierat a tvrdí, že práve vzájomná pomoc a spolupráca umožňuje rozvoj inteligencie a je dôležitejším prostriedkom prežitia, než individualistický súboj o zdroje. Za túto jeho alternatívnu teóriu evolúcie je Kropotkin ako jeden z mála materialistických vedcov veľmi cenený aj antropozofmi.

Ďalšou významnou knihou napísanou jednoduchým jazykom, prístupnou širokým masám bolo „*Dobývanie chleba*“, vydaná v roku 1882, ktorú Emil Zola opísal ako „skutočnú báseň“. Kniha mala veľký úspech v Španielsku, kde silno ovplyvnila vývoj anarchizmu počas revolúcie v rokoch 1936-1939. V knihe boli časti o potrebe prítlačivej a rôznorodej práce (oproti monotónnej práci za pásom), dôraz na poskytovanie tovarov a služieb ľuďom podľa ich potrieb. Časti o poľnohospodárstve zdôrazňujú potrebu komunitného experimentovania s novými formami ekologického hospodárenia. Široké spektrum organických a komunitných podnikov, vytvorených roľníkmi počas španielskej revolúcie, môžeme priamo pripísať práve tejto skutočne veľkej klasike sociálno-anarchistickej literatúry.

V ďalšej knihe „*Velká francúzska revolúcia*“ sa Kropotkin zaoberá Parížskou komúnou. Na jej príklade rozvíjal ďalej svoje predstavy, že anarchická revolúcia by nevyhnutne bola komunitná. Parížska komúna podľa Kropotkina predznamovala nevyhnutnosť komunitnej revolúcie, ale tiež slúžila k zdôrazneniu nevyhnutnosti a možnosti existencie skutočne mestského, ale pritom jasne anarchického prostredia. Komúny budúcnosti by sa skladali z veľkých a rozsiahlych, autonómnych a sebestačných „agro-industriálnych komún“. Tieto komúny, ako dúfal Kropotkin, by nezostali vzájomne oddelené

a v izolácii, ale spájali by sa a vytvárali „malé federácie“. Paralelne k tomuto procesu by sa rozvinuli „pracovné a záujmové asociácie“, aby spravovali medzikomunitné služby a činnosti. Práve v tomto dôležitom bode myšlienky o asociáciách vidno tiež pekný súzvuk Kropotkinovej vízie s návrhmi Steinera v rámci konceptu TSO.

V roku 1896 vydáva knižku „*Štát a jeho historická rola*“. Je v nej opísaný vznik a vývoj štátu ako historického fenoménu v Európe. Koloniálna história je vykreslená ako neustála bitka medzi silami slobodnej komunity a nezávislého regiónu proti násilníckej povahe štátu, či už feudálneho, alebo buržoázneho. Kropotkin nás uisťuje, že pokiaľ slobodná komunita neporazí sily kapitálu a štátu, stále bude prebiehať konflikt. Z toho vidno, že Kropotkin je striktne proti štátu a centralizácii, avšak jeho videnie sa môže javiť dosť zjednodušujúco. Z náuky o duchoch času vieme, že každá epocha, každý úsek času má svoj význam v zmysle vývoja vedomia človeka a každé spoločenské zriadenie, náboženstvo, ideológia a kultúra len zobrazuje rôzne archetypy v kolektívnom vedomí ľudstva. Ak vládne napríklad duch času Orifiel (Saturn)*, tak všade vo svete sú tendencie vytvárať silné centralizované štáty a absolutistické silne hierarchické režimy. Vládne konzervativizmus, strohosť, askéza, prísnosť. V ľudoch žijúcich v tej dobe sa vytvárajú nové cnosti a schopnosti napr. trpezlivosť, striedmosť, presnosť. Existujú komunity len asketických a samotárskych mníšskych rádov. V takejto dobe vôbec nie je atmosféra a ani sila vytvárať slobodné samosprávne liberálne komunity. Aj tradičné kmene sa spájajú do väčších celkov a prijímajú prísne pravidlá a jednotné vedenie.

Kropotkin v tejto knihe často spomína obdobie medzi rokmi 800 až 1200 n.l. ako pozitívny príklad vzniku a vývoja

* Emil Páleš: *Angelológia dejín. Paralelné a periodické javy v dejinách*. Bratislava: Sophia 2001.

slobodných komunít vo forme slobodných miest, spolkov, cechov, gild a nebývalého rozvoja remesiel vzdelanosti a absolútne bezprecedentnej výstavby stredovekých miest a katedrál. A niekoľkokrát zdôrazňuje, aký neuveriteľný bol vtedy duch doby. Áno, z náuky o duchoch času zase vieme, že vtedy vládol duch času Rafael (Merkúr), prinášajúci nebývalú prosperitu, obchod, remeslá. Príčinou rozmachu nebol slobodný život komunít, vzniknutých samých od seba, ale taký rozvoj bol možný práve vďaka vládnucemu duchu času a vytvoreniu duchovnej atmosféry prosperity. Opačná príčinnosť.

V roku 1897 Kropotkin prišiel do Kanady, kde okrem iného navštívil aj experimentálne farmy menonitských komunít (potomkovia holandských anabaptistov). Ocenil, ako tieto komunity prosperujú pomocou vzájomnej práce na ekologicky šetrných formách malých rozmerov. Zároveň sa ostro kriticky postavil k náboženským fundamentalistickým praktikám a zjavne hierarchickému spôsobu rozhodovania v týchto komunitách. Podľa neho podobné náboženské komunity, ponechávajú len malý priestor individuálnemu sebvýjadreniu. Tým sa nevedomky dotkol tretieho piliera TSO, kultúrnej sféry, pre ktorú je charakteristická sloboda. Áno, v tom mal pravdu, že akákoľvek fundamentalistická viazanosť komunity na jedno náboženstvo je proti princípu individuálnej slobody. Ale Kropotkin, ako veľa iných materialistických vedcov, nerozlišoval medzi náboženstvom, ktoré môže zväzovať prejavy skutočnej slobody a duchovnom, ktoré slobodu vytvára.

Vo februári 1917 bol zvrhnutý cár. Kropotkin sa vracia do Ruska. Jemu, starému odporcovi štátu a vlády, je ponúknuté miesto ministra školstva v Kerenského dočasnej vláde, čo odmieta. Stále je proti forme štátu, ale v rámci Ruska rozmýšľa aj o koncepte premeny Ruska na federáciu malých štátov. Pád Dočasnej vlády a nástup bolševikov k moci zmenilo situáciu v Rusku. Kropotkin považoval marxisticko-

komunistickú myšlienku revolučnej diktatúry za najhoršiu zo všetkých možných sociálne revolučných možností. Anarchisti už dlho pred prevratom predpovedali, že pokiaľ niekedy vznikne štátny socializmus, bude to jeden z najdeštruktívnejších a najhroznejších totalitných režimov všetkých dôb. História ukázala, že mali pravdu.

Na jar roku 1918 sa Kropotkin zapojil do činnosti skupiny známej ako Federalistická liga. Táto liga sa stavala proti centralizovanému ekonomickému, politickému a kultúrnemu životu Ruska pod vládou bolševikov. V reči nazvanej „*Federácia ako prostriedok jednoty*“ zdôraznil Kropotkin potrebu Ruska vzdať sa svojej imperialistickej moci nad mnohopočetnými národmi a podporiť rozvoj regionálnej autonómie a miestnej samosprávy. Stretáva sa s Leninom a snaží sa mu ponúknuť svoje myšlienky. Je vysmiaty a všetky aktivity anarchistov na území Ruska sú zakázané. Anarchisti sú zatýkaní a posielaní do táborov. Kropotkin aj s manželkou je vystávaný z Moskvy do malej dedinky Dimitrov. Kropotkinovci zostali odkázaní len na jednu kravu a to, čo dopestovali v záhrade. Kropotkin sa aj vo vyhnanstve aktívne zapojil do dedinského života. Založil múzeum a slobodné poľnohospodárske a spotrebné družstvo budované na dobrovoľnosti a vzájomnej pomoci. Družstvo bola následne zakázané. Vo svojich listoch sa ešte snaží varovať robotníkov v Európe pred bolševickou diktatúrou. Kropotkin umiera v Dimitrove 8. februára 1921. Jeho pohreb sa stáva s Leninovým povolením posledným hromadným zhromaždením anarchistov v Rusku. Pohrebný sprievod, skladajúci sa zo 100 000 ľudí, prešiel deväť kilometrov dlhú cestu od Paláca práce až k Novodevičovskému kláštore, kde bol Kropotkin pochovaný.

Na Kropotkinovi považujem za veľmi prínosnú hlavne jeho myšlienku samosprávnych komunít, čomu sa venoval naozaj do hĺbky. Rozmýšľal o ich optimálnej veľkosti, usporiadaní vzťahov vo vnútri komunít, ako aj vzťahov medzi

nimi. Komunitu, čiže samosprávnú obec považoval za najdôležitejšiu správnu jednotku spoločnosti. Práva ľudí v obci by boli nadradené skupinovým právam. Anglický marxista Hyndman napríklad považoval za komické, keď Kropotkin v jednej politickej diskusii úprimne a neochvejne trval na svojom, aby pranie malej roľníckej komunity stálo nad akýmkoľvek iným právom vrátane rozhodnutia štátu. Napríklad pri rozhodovaní, či cez jej dedinu má viesť železnica alebo veľká cesta. Tu vidím zas podobnosť s konceptom olomouckej iniciatívy (www.tso.cz), kde právo veta člena obce má tiež najväčšiu právnu silu.

Kropotkin uprednostňoval pred vznikom jednotlivé izolovanej komunity skôr sieť vzájomne prepojených komunit-federácií. Každý jednotlivec by mal mať možnosť, presťahovať sa do takej komunity, ktorá mu plne vyhovuje. A tieto malé komunity by sa spájali do federácií, pričom by si zachovali svoju osobitosť. V Damanhure to majú riešené podobne. Celá komunita má charakter federácie, je sieťou malých samostatných a nezávislých komunit, kde sa združujú ľudia na základe slobodne zvoleného záujmu a vzájomnej sympatie. Každá táto malá komunita (nukleo) tvoriaca 20-40 ľudí má svoju samosprávu vybudovanú na princípe úplnej rovnosti a spolurozhodovania. V ekonomickej oblasti sa ľudia v rámci jedného nuklea spájajú do jedného alebo viacerých družstiev za účelom spoločného hospodárenia.

Jeho myšlienky a sociálne vízie konštruktívneho anarchizmu sa stali veľkou inšpiráciou pre občiansky aktivizmus

na celom svete a ovplyvnili vytvorenie dnes tak moderných konceptov, ako sú priama alebo participatívna demokracia, ekologické hnutie, hnutia za trvalo udržateľný život a pod. Ak porovnáme model TSO s konceptom „konštruktívneho anarchizmu“ nájdeme tam veľa spoločných bodov, pričom z určitého pohľadu môžeme TSO vidieť ako pokračovanie toho najlepšieho z anarchistických ideálov, uchopené dušou

vedomou. Kropotkin podvedome zachytil určité duchovné impulzy a skúsil svojimi nedokonalými možnosťami a prostriedkami 19. storočia realizovať ideál bratstva.

Kropotkin rodom aristokrat krvi, dobrodruh, vedec, anarchista, revolucionár, filozof, skončil ako aristokrat ducha vo vyhnanstve s jednou kravou obrábajúc svoju záhradu. Aká pekná symbolika a slovanský osud. Skončil v náruči matky Zeme, čo nás spolu s jeho myšlienkami komunitného života paradoxným oblúkom privádza späť k idei rodových osád, ktorá sa 80 rokov po Kropotkinovi objavila v Rusku, ako slovanský impulz k novému usporiadaniu sociálneho života.

Nestor Machno

Druhou dôležitou postavou ruského anarchizmu, ktorý sa pokúsil myšlienky Kropotkina zrealizovať v praxi bol jeho žiak, čistý praktik a úplný opak všetkých akademických „kaviarenských“ revolucionárov, veliteľ partizánskej Revolučnej oslobodzovacej armády Ukrajiny (ROAU) „baťko“ Nestor Ivanovič Machno (1888-1934). Nestor Machno sa narodil v chudobnej rodine v obci Guliajnoje na Ukrajine. Pracoval v zlievarni ako robotník. Tam sa zoznámil s revolučnými anarchistickými myšlienkami a v roku 1906 vstúpil do anarchistickej organizácie. Tri krát bol uväznený a odsúdený na doživotie.

V roku 1917 po Februárovej revolúcii bol prepustený z väzenia. Po návrate začal na juhovýchode Ukrajiny organizovať roľnícke únie, ktorým sa podarilo, či už mierumilovne alebo s použitím zbraní, vyvlastniť veľké množstvá súkromnej pôdy šľachty a cirkvi. Vďaka tomu narastala Machnova popularita. V marci 1918 podpísala nová boľševická vláda v Rusku Brest-litovský mier, ktorým sa skončila účasť Ruska v prvej svetovej vojne. K sovietskemu Rusku boli taktiež pripojené veľké územia, vrátane Ukrajiny. Potom vypukli v Dnepropetrovskej oblasti protiboľševické nepokoje, ktoré boli organizované zväčša anarchistami.

Machno vstúpil do jednej z mnohých anarchistických skupín v tejto oblasti a rýchlo sa stal jej veliteľom. Vďaka jeho osobnosti a charizme sa všetky ukrajinské anarchistické partizánske skupiny v oblasti začali nazývať *Machnovci*. Tieto skupiny sa spojili a vytvorili Revolučnú oslobodzovaciu armádu Ukrajiny (ROAU). Armáda viedla úspešné boje s ukrajinskými nacionalistami a bielogvardejcami. Tieto víťazstvá dosiahla ROAU proti omnoho väčším armádám, a tak začala narastať Machnova reputácia ako špičkového vojenského stratéga. Ľudia mu začali hovoriť *baťko* (ukr. otec).

V tomto období si Machnovci vytvorili konkrétny politický program, ktorý pozostával z piatich bodov: **zákaz všetkých politických strán, zákaz akejkolvek diktatúry a útlaku, zrušenie štátu, odmietnutie socializmu a aktívne rozhodovanie pracujúcich na výrobe**. V novembri 1918 ROAU vytvorila Slobodné územie. Slobodné územie známe tiež pod názvami „machnovščina“ alebo anarchistická Ukrajina, bolo prvým

a doposiaľ jediným úspešným pokusom v modernej dobe vo Východnej Európe o vytvorenie bezštátnej anarchistickej spoločnosti. Rozprestieralo sa na území Záporožskej, Dnepropetrovskej a Doneckej oblasti, veľkosťou porovnateľnom s územím Slovenska. Machnovým cieľom bolo vytvoriť na juhu Ukrajiny anarchistickú spoločnosť, ktorá by mohla slúžiť ako príklad celému Rusku. Machno čiastočne pokračoval

v tradícii kozáckych občín a kozáckeho federalizmu, t.j. slobodného spájania a spolupráce jednotlivých nezávislých občín, ktorá v tomto kraji bola veľmi živá a silná. Je zaujímavé, že práve príklad kozáckych slobodných občín mal veľký vplyv aj na Kropotkina (a myšlienky anarchizmu celkovo) pri jeho formulovaní optimálneho modelu samosprávnej komunity.

Machno bol muž činu, aj keď zaneprázdnený vojenskými operáciami, snažil sa uskutočniť svoje anarchistické teórie

v praxi. Jeho prvým činom po obsadení mesta a po otvorení brán väzení, bolo vylepenie oznámení informujúcich obyvateľ o tom, že teraz sú slobodní a môžu si organizovať svoje životy podľa vlastných úvah. Jeho povstalecká armáda im nebude nič diktovať ani nariaďovať. Následne bola vyhlásená sloboda prejavu, tlače a zhromažďovania.

V jednej z deklarácií, vydanej Machnom v roku 1919, sa píše: *„Záleží na samotných robotníkoch a roľníkoch, aby si sami zorganizovali a dosiahli vzájomného porozumenia vo všetkých oblastiach života, akýmkoľvek spôsobom uznajú za vhodné.“* S jeho aktívnou podporou boli Jekaterinoslavskej oblasti organizované anarchistické komúny, každá pozostávajúca z asi 12 usadlostí, po asi sto až tristo obyvateľov v jednej komúne. Sám Machno, keď mu to čas dovolil, pracoval ako roľník v jednej z guljajpolských komún. Každéj komúne bolo poskytnutej toľko pôdy, koľko boli jej členovia schopní obrobiť bez dodatočnej námezdnéj práce. Pôda a rovnako tak aj nástroje a hospodárske zvieratá boli pridelené na základe rozhodnutí regionálnych kongresov roľníkov, robotníkov a povstalcov, čo boli zhromaždenia (podobné staroruským občinovým zhromaždeniam) všetkých občanov komún daného regiónu. Rozhodovanie v každej jednotlivej komúne fungovalo na základe všeobecného zhromaždenia jej členov. Bol to príklad priamej demokracie v praxi. Vlastníctvo pôdy v rámci jednej komúny bolo spoločné, kuchyne a jedálne boli rovnako komunálne. Ale nikto nebránil tým členom, ktorí si varili, aby jedli oddelene. Taktiež nikto nenútil a nebránil nikomu, aby vstupoval do takejto komúny. Kto chcel, mohol hospodáriť aj samostatne.

Členmi komún neboli len ľudia hlásiaci sa priamo k anarchizmu, ale väčšinou bežní roľníci, ktorí si uvedomili výhodnosť takto prevádzkovaných spoločenstiev. Slabinou Machnovej vízie bolo, že nemal vytvorenú predstavu, ako by fungovalo na takýchto princípoch mesto. Tiež sa nezaoberal tým, aký peňažný systém zaviesť a či vôbec nejaký, takže

na jeho území platili všetky peniaze. Každý mohol obchodovať za akú menu chcel, prípadne mohol vymieňať tovar za tovar alebo služby. Machno, ktorý rozhodne nebol žiadny vzdelanec, ale len „obyčajný“ dedinský človek, mal na uskutočnenie svojich vízií vymedzenú len veľmi krátku dobu. Preto je ťažké hovoriť, ako by sa tento sociálny experiment ďalej vyvíjal. No vo všeobecnosti mal podporu ľudí a v spoločnosti vládol pocit slobody.

Na Slobodnom území bol aj pokus o vytvorenie kultúrneho článku. Existovala tu kultúrno-vzdelávacia komisia, do ktorej patrili aj známi anarchisti Volin, Aršinov a Baron. Vydávali anarchistické časopisy a letáky a organizovali pre bojové jednotky prednášky o anarchizme. Okrem toho komisia založila divadlo a plánovala otvoriť anarchistické školy, kde by sa vyučovalo v slobodnom duchu bez viazania sa na nejakú ideológiu alebo štátnu doktrínu.

Machno bol hlavne bojovník. Viac ako rozvíjaniu anarchistických komunít sa venoval boju. Všetky svedectvá sa zhodujú na skutočnosti, že Machno bol výnimočne schopný a statočný vojenský veliteľ. Jeho úspechy na poli organizovania ozbrojených síl a vedenia dlhého a úspešného boja, ak si odmyslíme niektoré úspechy španielskych anarchistov

v 30-tych rokoch, sú unikátne v celých dejinách anarchizmu*. Pri všetkých ťaženiach Machnovej armády viala v čele veľká čierna vlajka, ozdobená nápismi „Sloboda alebo smrť“. Veľkým rysom Machnovej osobnosti bolo, že na rozdiel od nacionalistov, kozákov, bielogvardejcov, aj červenej armády bol asi jediným vtedajším vojenským veliteľom vo východnej Európe, ktorý zakazoval a potieral akékoľvek antisemitské tendencie medzi svojimi stúpenkami. Machno osobne odsudzoval akýkoľvek druh diskriminácie a tresty za antisemitské činy boli rýchle a tvrdé. K machnovskému hnutiu

* Machnovi je tiež prisudzovaný vynález hipomobilného voza vyzbrojeného guľometom – tačanky.

sa preto pridal značný počet Židov. Niektorí z nich, ako Volin a Baron, pracovali v kultúrno-vzdelávacej komisii, ale väčšina bojovala v radách povstaleckej armády alebo v pravidelných partizánskych jednotkách, bok po boku s roľníkmi a robotníkmi ukrajinského a ruského pôvodu.

Machno odmietajúci akýkoľvek typ vlády, nieto ešte diktatúru proletariátu, predstavoval pre bolševikov nevítanú prekážku a hrozbu. V júli 1918 prešlo 40 tis. vojakov Červenej armády na Kryme do ROAU. Bolševici spustili po tomto protimachnovskú propagačnú vojnu, v ktorej ho obvinili z popráv svojich politických oponentov a z vytvorenia tajných služieb, ktoré mali rozvrátiť Sovietske Rusko. Historici obidve obvinenia vyvrátili ako lži. Machno obvinil bolševikov z vytvorenia ešte krutejšej diktatúry, ako bola tá cárska. Machno dlho vzdoroval červenej armáde, ale presila bola obrovská. Bolševici pod priamym vedením Trockého napadli v polovici roku 1921 Slobodné územie, a po niekoľkých mesiacoch bojov ho porazili a pripojili k Rusku. Väčšina anarchistov aj s rodinami bola zavraždená, malá časť ušla. Machnovi sa podarilo ujsť do Paríža, kde udržiaval styky s ruskými a ukrajinskými anarchistami, žijúcimi taktiež v emigrácii. V roku 1926 spoločne

s Aršinovom a ďalšími anarchistami vydal "*Organizačnú platformu svetového zväzu anarchistov*". Platforma, jeden z najvýznamnejších anarchistických programových dokumentov, reflektovala porážku anarchizmu na Ukrajine a Rusku. Obhajovala a navrhovala medzinárodné organizovanie anarchistického hnutia na princípoch federalizmu, priamej akcie a kolektívnej zodpovednosti. Program vyvolal rozsiahle diskusie. Machno žil v Paríži vo veľkej biede, pracoval ako robotník, no popri tom stihol ešte navštevovať samovzdelávacie spolky a večerné školy, lebo celý život túžil po vzdelaní, ktorého sa mu ako dedinskému chlapcovi nedostalo. V ťažkých podmienkach emigrácie stihol

Machno napísať tri knihy o anarchistickej revolúcii na Ukrajine. Zomrel začiatkom júla 1934 na tuberkulózu.

Ako osoba bol Machno veľmi zaujímavý. Napriek pomerne mladému veku (30 rokov), malej výške 160 cm, štúplej postave a detsky vyzerajúcej tvári, mal nezvyčajnú charizmu a povahu skladajúcu sa z kombinácie odzbrojujúcej dobroty a železnej vôle. Jeho anarchistické presvedčenie a zápal boli tým príkladom idealizmu, prameniaceho z tajomných hlbín ruskej duše, reagujúceho sebe primeraným spôsobom na duchovné impulzy, nabádajúce ku konaniu smerujúcemu k vybudovaniu bratskej spoločnosti. Ruský anarchizmus bol predčasným pokusom v rámci vládnuceho ducha času, vybudovať v slovanskom prostredí spravodlivú a slobodnú spoločnosť. Machno ako novodobý Ilja Muromec, bol skutočným ruským bohatierom, slnečným hrdinom, hľadajúcim pre svoj ľud slobodu a spravodlivosť.

Úloha Strednej Európy

Odkedy sa v 18. storočí sformulovala vo Francúzsku idea slobody, rovnosti a bratstva, ľudstvo hľadá cestu, ako tieto tri zdanlivo rozporné požiadavky uplatniť v realite. Sformulovanie týchto ideí sa nie náhodou uskutočnilo práve v Európe. Súvisí to s vývojom človeka a jeho postupným vytváraním a aktivovaním nových, vyšších duševných a duchovných článkov. Európa bola predurčená stať sa tým miestom, kde sa u bežných ľudí prvýkrát prejavilo pôsobenie duše vedomej, čím rozumieme aktiváciu individuálnej vôle konať slobodne, tj. nezávisle od autority, náboženstiev a názorov druhých, len z pohnútok svojho Ja.

Idey francúzskej revolúcie sa mali stať nosnými myšlienkami, ktorými mala duša vedomá pôsobiť v sociálnom organizme. Angličania prispeli k naplneniu týchto ideí svojím silným individualizmom a vôľou, Francúzi dodali revolučného ducha a osvietenstvo. Nemci prispeli jasným uceleným

filozofickým myslením a čistým idealizmom. Stredná Európa* prijala všetky tieto impulzy do seba, nechala ich v sebe vykryštalizovať, a potom premenené v podobe myšlienky TSO ponúkla svetu. Koncept TSO mohol vzniknúť len v špecifických podmienkach Strednej Európy, v priestore, kde sa rovnomerne miešal germánsky, keltský a slovanský živel s prvkami mnohých iných rozmanitých národov.

Ak uvažujeme nad Európou ako nad jednotným, sociálnym, živým organizmom, môžeme v nej identifikovať tri samostatné časti. Západná časť nám reprezentuje ekonomický článok, v ktorom dominuje obchod, peniaze, pragmatizmus. Stredná Európa je duchovným, kultúrnym článkom, tvoria sa tu myšlienky, filozofie, klasické umenie, náboženské hnutia, prebieha tu neustály boj o uplatňovanie princípov individuálnej slobody. Východná Európa predstavuje zase právno-politický článok, je to miesto sociálneho experimentovania a snahy o uplatnenie princípu rovnosti. Trojčlennosť je možné vidieť aj v troch náboženstvách vo vzťahu k duševným článkom: duša vedomá – protestantizmus, duša rozumová – katolicizmus, duša pocitová – pravoslávie. Takýchto analógií k trojčlennosti by sme iste našli viacero. Rozlišovanie trojčlenného princípu v nejakom sociálnom, organizačnom alebo geografickom útvare nie je samoučelnou alebo akademickou hrou, ale môžeme ho chápať ako tréning správneho citu pre schopnosť rozpoznávania trojčlennosti.

Steiner hovoril, že kým Stredoeurópania sú schopní chápať svet a spoločnosť ako trojčlenný organizmus, fungujúci oddelene a zároveň spolu, pre obyvateľov USA je takéto

* Geograficky a historicky sem patrí: Nemecko, Rakúsko, Švajčiarsko, Lichtenštajnsko, Poľsko, Česko, Slovensko, Maďarsko, Slovinsko a prípadne aj Chorvátsko (a ak možno zohľadniť aj časti štátov, tak aj prípadne Vojvodina, Zakarpatská Ukrajina, Sedmohradsko a časť severného Talianska). Keďže politicko-ekonomicky zaraďujeme Nemecko, Rakúsko, Švajčiarsko a Lichtenštajnsko (aj) do Západnej Európy, niekedy sa tieto krajiny nepovažujú za Strednú Európu. Nemci či Rakúšania sami seba takmer vždy považujú za súčasť geografickej „Strednej Európy“ a politicko-ekonomickej „západnej Európy“.

členenie ničím ťažko zrozumiteľným. Strednodobou a hlavne dnes životne dôležitou úlohou pre USA je naučiť sa dvojčlennosti, čiže chápať a realizovať oddelenosť politickej oblasti od ekonomickej. Pre Čínu a Indiu tiež nie je asi možné TSO v súčasnosti uplatniť, táto idea je im dosť vzdialená. Pre Rusko je to zase otázka budúcnosti, filozoficky rozumie trojčlennosti (viď Solovjev), ale chápať sociálnu trojčlennosť použiteľnú ako spoločenský koncept a hlavne v hospodárskej oblasti, sa má naučiť od Strednej Európy. Neskôr si Rusko musí vytvoriť vlastný spôsob jej zavedenia do života v súlade s jeho spirituálnym poslaním.

Steiner považoval za najvhodnejšie miesto pre možnú realizáciu konceptu TSO Nemecko a Rakúsko-Uhorsko. Pričom Nemecko malo už od polovice 19. storočia svoju národnú identitu a zjednocovanie stavať nie na pruskom militarizme (Bismarck) ale na nemeckom idealizme, cestou vytvárania federácie slobodných nemeckých štátov.* Tento impulz mal vychádzať z nemeckých južných štátov a mal smerovať k vytvoreniu takého politického celku, ktorý by sa celkom prirodzene formoval v zmysle TSO.

Steiner bol zástancom zachovania Rakúsko-Uhorskej monarchie, ktorá sa podľa neho mala transformovať na voľnú konfederáciu štátov, kde by cisárovi prislúchala len reprezentačná funkcia. Nepovažoval návrhy amerického prezidenta Wilsona na vytvorenie národných štátov v rámci Strednej Európy za šťastný nápad, ale za zásterku, ktorá mala skryť skutočné zámery USA a Anglicka. Vznik I. svetovej vojny a vstup USA do nej považoval za dlho pripravovaný plán zo

* K tomuto sa vzťahuje aj príbeh o Kasparu Hauserovi (1812-1833), chlapcovi, ktorý sa náhle objavil v Norimberku, nevedel kto je, odkiaľ je, bol dlhé roky väznený v temnici niekým neznámym. Neskôr bol zavraždený. Hauser bol s najväčšou pravdepodobnosťou v detstve unesený bádenský princ, ktorý mal práve v Bádensku založiť impulz pre zjednotenie Nemecka na základe TSO a tým zásadne zasiahnuť do dejín Európy. Väznený a zavraždený mal byť práve na príkaz anglických záujmových elít, ktoré chceli predísť vzniku slobodného duchovného Nemecka. O jeho fascinujúcom živote viď knižku „Jmenuji se, nakolik je mi známo, Kaspar Hauser“ – Radomil Hradil

strany anglo-americkéj elity. Steiner tvrdil, že v anglických zasväteneckých kruhoch (lóže, think-tanky) sa od polovice 19. storočia hovorilo o nadchádzajúcej svetovej vojne ako príležitosti, ktorá musí Anglo-američanom priniesť svetovládu. Angloamerické elity kalkulovali s túžbami európskych národov, hlavne slovanských po slobode. Chceli ideály týchto slovanských národov viesť a využiť tak, aby slúžili angloamerickému egoizmu. Skutočné ciele politiky Veľkej Británie a USA vzhľadom na strednú Európu boli podľa Steinera v čase prvej svetovej vojny tieto:

1. Politické záležitosti, ako aj formovanie štátov, stredoeurópske krajiny nesmú mať vo vlastných rukách, nesmú o sebe rozhodovať samy.
2. Stredoeurópske štáty nesmú byť hospodársky samostatné, ale musia vždy byť závislé na USA a Veľkej Británii.
3. Kultúrne (duchovné) pomery Strednej Európy musia byť usporiadané v zmysle národného angloamerického egoizmu.*

Nakoľko sa tieto Steinerom odhalené politické ciele USA a Veľkej Británie zhodujú s realitou, môžeme dnes objektívne posúdiť z priebehu dejín od roku 1917 až do súčasnosti.

V roku 1917 vstúpili USA do I. svetovej vojny, súčasne prebrali moc v Rusku bolševici. Oba tieto kroky nepovažoval Steiner za náhodné, bolševizmus považoval za priamo iniciovaný a podporovaný práve anglosaskými kruhmi. S tým súvisí aj podpora USA bolševickému režimu v prvých rokoch jeho existencie, priama finančná podpora a odborná pomoc Trockému k vybudovaniu červenej armády, výstavba tovární a potravinová pomoc Rusku.** Všetky prostriedky, ktoré mohli slúžiť k oslabeniu Nemecka a Rakúsko-Uhorska boli vítané.

* Steiner Rudolf.: Provedení ideje trojčlenosti sociálního organismu. Praha: AS 1998.

** Veľa sa možno dozvedieť aj zo životopisu Armanda Hammera. Hammer (1898 - 1990) bol americký obchodný magnát, podnikateľ, veľký umelecký zberateľ, filantrop známy pre jeho úzke väzby k Sovietskemu zväzu. Bol jediným mužom v histórii, ktorý mal priateľské styky s takými protichodnými ľuďmi ako bol Lenin aj R. Reagan. Podporoval Sovietsky zväz, zakladal tam továrne a obchodoval s ním. Okrem Stalina

Silným impulzom k rozbitiu Rakúsko-Uhorska sa stalo prehlásenie vtedajšieho amerického prezidenta Wilsona o práve na slobodu a sebaurčenie národov. Steiner považoval myšlienku oslobodenia národov zmysluplnú až po oslobodení jednotlivých ľudí. Steiner hovoril, že celý západný svet nemá vôbec pojem o tejto slobode, ktorú nutne potrebuje Stredná Európa. Na Západe sa hovorí o slobode národov, ale pritom nie je mienená skutočná sloboda človeka, ale len iluzórna hromadná sloboda ľudských skupín. Na základe zvláštnych pomerov, ktoré vládnu v Strednej Európe (miesto možného vývoja duše vedomej smerom k duchovnému ja), nemôže byť táto kolektívna sloboda právne stanovená medzinárodnými zmluvami a dohovormi. V Strednej Európe musí byť kolektívna sloboda národov daná spolu so všeobecnou ľudskou slobodou, čo sa môže stať, ak sa oddelí život politický od hospodárskeho a kultúrneho.*

Steiner apeloval na nemeckého a rakúskeho cisára, aby si vytýčili ako svoj cieľ právo na sebaurčenie jednotlivca oproti Wilsonovému abstraktno-intelektuálnemu „právu na sebaurčenie národov“. Otázku oslobodenia Slovanov videl v autonomizácii a federalizácii všetkých oblastí národného života. Sloboda zvoliť si svoju národnosť a vierovyznanie patrí do duchovného článku a je individuálnou záležitosťou jednotlivca. Otázky národnosti, náboženstva a kultúry nemajú byť politickými otázkami. Keď sa stávajú politickými otázkami, vzniká z toho nacionalizmus a konflikt. V Strednej Európe viac

sa poznal osobne so všetkými sovietskymi vodcami, vrátane Gorbačova. Súčasne podporoval mnohých amerických prezidentov a ich kampane. Hammer zostáva kontroverznou postavou, je považovaný za lobistu svetového formátu. Pokrvne a finančne bol spriaznený s mnohými členmi politickej a finančnej elity USA považovanými za predstaviteľov NWO (napr. jeho synovec Al Gore). O jeho zaujímavom živote sa možno dozvedieť z viacerých jeho životopisov.

* Veľmi dôležitý bod. V celej Strednej Európe zúri korupcia v dôsledku prepojenia ekonomického článku s politickým a ignorovaním kultúrneho článku. Až na krátke obdobie medzi dvoma svetovými vojnami, ľudia nemohli dospieť k skutočnej osobnej slobode, kultúrny článok bol dusený jednak fašizmom, nacionalizmom, komunizmom a po 1989 roku budovaním neoliberaľnej ekonomiky.

ako kdekoľvek inde je opieranie sa o národnosť nezmysel, lebo etnicky je tento priestor veľmi premiešaný, neexistuje tu etnicky čistý národ. Národnosť môže byť definovaná iba kultúrne a duchovne. Steiner považoval budovanie národných štátov v Strednej Európe za potenciálnu hrozbu ďalších vojen a konfliktov. To, že mal pravdu, je vidieť na histórii. Počnúc druhou svetovou vojnou, až po vojny na Balkáne, rozpady štátov a neustále otvorenú otázku menšinových práv (Maďari v SR, česko-nemecká otázka), ktorá môže byť vždy znova zneužitá pre ďalšie konflikty.

Obaja cisári odmietli Steinerove návrhy k deklarácii práva na sebaurčenie jednotlivca, čím spečatili ďalší osud oboch monarchií. Po ich rozpade začali rozhodovať o našom osude veľmoci na medzinárodných stretnutiach, kde sa delili národy a vytyčovali hranice. Spomeňme len Versailles, Mníchov, Viedenskú arbitráž, konferencie v Teheráne na Jalte, v Postupimi, atď. Stali sme sa len hračkou v rukách veľmocí. Veľká Británia a USA nás pokojne vydali raz do rúk Hitlera, druhý raz do rúk Stalina. Anglo-americké kruhy robili naozaj všetko preto, aby od I. svetovej vojny nikdy o sebe Stredná Európa nerozhodovala sama.

Za primerané považoval Steiner, ak by z Rakúsko-Uhorskej monarchie vznikla Stredoeurópska konfederácia s kultúrnou autonómiou a politickou rovnoprávnosťou jednotlivých štátov. Hospodárske otázky by riešila hospodárska rada s príslušnou správou, nezávisle od parlamentu, riešiaceho rovnu čiste právnu. S oddeleným hospodárskym článkom, nezávislým od politiky, by jednotlivé skupiny výrobcov, dodávateľov, odberateľov, obchodníkov, zamestnancov, zamestnávateľov atď. tvorili vlastné asociácie a vzájomne spolupracovali v celom priestore strednej Európy bez daňových, colných, menových a iných obmedzení. Táto stredoeurópska konfederácia by sa stala vzorom nového usporiadania pre celú Európu a neskôr aj sveta.

Je otázka, či Steiner nebol príliš fixovaný na monarchiu a či stredoeurópska konfederácia by mohla byť založená bez nadväznosti na germánsky prvok. O slovanskú cestu zjednotenia sa pokúsil napríklad aj Štefánik, ktorý ponúkol vládam Dohody novú koncepciu povojnového usporiadania strednej Európy. Štefánik uvažoval o Spojených štátoch európskych a/alebo o Dunajskej konfederácii, ktorá by zahrňovala Československo, Rumunsko a Juhosláviu a dúfal, že aj Poľsko by sa pripojilo. Zámerne vynechával Rakúsko a Maďarsko ako neslovanské krajiny, príliš späté s bývalou monarchiou. Štefánik kládol väčší dôraz na európsky rozmer a nechcel sa po vzniku prvej ČSR tak silno a jednostranne orientovať len na USA a Veľkú Britániu ako Masaryk. Masarykova koncepcia a orientácia na USA a Veľkú Britániu však prevážila. Európa zostala naďalej nejednotná a rozbitá, plná autoritatívnych národných štátov a situácia spela k druhej svetovej vojne.

Okrem Štefánika sa myšlienkami vytvorenia silnej stredoeurópskej federácie zaoberal slovenský politik, štátnik a publicista Milan Hodža. Hodža (1878-1944) bol jedenásty predseda vlády Československa (prvý slovenský) a viacnásobný minister. Ešte predtým ako sa stal politikom v novej ČSR, politicky sa angažoval v úsilí premeny Rakúsko-Uhorskej monarchie na stredoeurópsku konfederáciu národov. Následník trónu František Ferdinand d'Este zaradil Hodžu ako jediného Slováka do svojho tímu poradcov, tzv. belvederskej dielne. Ich spoločným cieľom bolo pripraviť program reformy monarchie, najmä jeho federalizáciu. Sarajevský atentát,^{*} ktorého obeťou sa stal práve následník trónu František Ferdinand a jeho manželka, zmietol zo stola

^{*} Je pravdepodobné, vzhľadom na zasahovanie anglosaských elít do politických záležitostí, že tento atentát vyhovoval hlavne anglosaským kruhom nielen ako zámienka na vyvolanie vojny, ale aj prekazeniu reformy Rakúsko-Uhorskej monarchie a jej premeny na stredoeurópsku federáciu.

plány nielen Hodžu, ale aj iných významných politikov, ktorí predpokladali renováciu viacnárrodnej monarchie na modernejší federalizovaný štát.

Hodžu sprevádzala celý život predstava o nevyhnutnosti spájania, či aspoň nadviazania úzkej spolupráce stredoeurópskych krajín na pôde politicko-ekonomického celku, ktorý by dokázal čeliť konkurencii iných, mocnejších a najmä hospodársky vyspelejších krajín v súbojoch o miesto v celosvetovom hospodárstve. Ako sociálno-filozoficky orientovaný mysliteľ rozpoznal (ako jeden z mála) veľké nebezpečenstvá hroziace zo strany ruského bolševizmu ako aj nemeckého národného socializmu. Odmietal sa orientovať na ktorúkoľvek z týchto strán a vyzýval na „hrádzu“ a obranu voči nim vo forme užšej spolupráce krajín strednej Európy. Najskôr to bola tzv. Malá dohoda. To bol vojensko-politický pakt v rokoch 1921-1939 zložený z Československa, Juhoslávie a Rumunska. V roku 1936 pracoval na vytvorení „Dunajského plánu“. Išlo o utvorenie spoločného hospodárskeho priestoru v strednej Európe odstránením colných bariér a zriadením zóny voľného obchodu („od Gdaňska po Solún“), kde by bolo zahrnuté aj Rakúsko a Maďarsko. Veľmi kládol dôraz na to, aby lídrom a hnacím motorom tejto iniciatívy bolo Československo z dôvodu tradície, občianskych slobôd, demokracie a hospodárskeho pokroku. Jeho plány nakoniec stroskotali ako vždy na presadzovaní egoistických záujmov jednotlivých krajín.

V období emigrácie počas druhej svetovej vojny, rozvíjal Hodža svoj projekt federácie slobodných štátov strednej Európy, ktorý sa mal zriadiť po skončení vojny a malo ho tvoriť osem štátov – štyri slovanské a štyri neslovanské. Išlo o Poľsko, ČSR, Rakúsko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Juhosláviu a Grécko. Svoj plán podrobne opísal v knihe „*Federation in Central Europe*“. Vznik stredoeurópskej federácie mal zamedziť mocenským tlakom veľmocí, ako aj nastoliť atmosféru spolupráce (bratstva) medzi

stredoeurópskymi národmi. Zároveň mal aj vytvoriť silný bezpečnostný pilier, na ktorom sa mohla stavať celoeurópska architektúra. Hodža si po celú svoju politickú činnosť uvedomoval, že len jednotná a silná stredná Európa sa môže efektívne zapojiť do celoeurópskej politiky, inak sa stáva obeťou veľmocenských chůtok veľkých štátov. V už spomínanej knihe napísal, že *“každá európska a celoeurópska spolupráca zvlášť potrebuje regionálne zoskupenia, na ktorých môže stavať”*. Hodža bol po celý čas emigrácie odporcom koncepcií sféry vplyvu a najvýraznejším Benešovým oponentom zahraničnej politiky, ktorý chcel viazať bezpečnosť Československa na veľmoci. Krátko pred smrťou v memorande *„Európa na križovatkách”*, ktoré poslal americkému Štátnemu departmentu, sa usiloval varovať pred hrozbou sovielizácie Strednej Európy. Memorandum sa končilo prorockou myšlienkou: *“Iba slobodná Stredná Európa zjednotená v stredoeurópskej federácii dokáže účinne zabrániť Nemecku, aby znova získalo hegemoniu v strednej Európe alebo aby dosiahlo vedúce postavenie v budúcej Európe. So slobodnou, zjednotenou strednou Európou, s Francúzskom, ktoré sa znova vzchopí a s Ruskom, ktoré podporí európsku a medzinárodnú spoluprácu, bude Nemecko iba silným partnerom, ale nie diktátorom. Bez slobodnej strednej Európy niet zábezpeky, že Európu a niektorých z jej **zámorských susedov nezachvátí totalitárny imperializmus.**”** Musím poznamenať, že svoje memorandum poslal Hodža na zlú adresu, keďže USA boli a sú presne práve tí, ktorým napriek akýmkoľvek vonkajším deklaráciám nešlo po druhej svetovej vojne o skutočnú jednotu Európy a vôbec už nie strednej. Tiež prorocké sa mi javí Hodžovo varovanie pred totalitárnym imperializmom zámorského suseda. Aj keď stredoeurópska federácia sa neuskutočnila, dielo a činnosť Hodžu silno

* Bolo by logické a v súlade s duchovným poslaním Európy, aby vytvorenie EÚ začalo práve v jej strede, v jej srdci. EÚ vzniknutej rozumovým sobášom Nemecka a Francúzska chýba práve srdce.

ovplyvnilo "otcov zakladateľov" Európskej únie – Schumanna, Monneta, Adenauera, De Gaulla a De Gasperiho. Idea jednotnej Európy, zjednotenej na báze skutočného bratstva a duchovnej slobody (na rozdiel od dnešnej byrokratickej a k centralizácii smerujúcej EÚ), tak pramení v strednej Európe. Milana Hodžu považujem za stále dostatočne nedoceneného európskeho vizionára, ktorý svojimi politickými víziami a schopnosťami prevyšoval mnohých dnes často oslavovaných tzv. veľkých politikov 20. storočia.

Po revolučnom roku 1989, po čiastočnom sa stiahnutí Ruska z geopolitického priestoru Európy, vznikol nový priestor pre slobodné formovanie sa strednej Európy. Z hľadiska medzinárodných vzťahov tu bola veľká šanca znovu sa pokúsiť vytvoriť stredoeurópsku federáciu. Vo februári 1991 sa sformulovala V4, zoskupenie štyroch krajín, Poľska, Maďarska, Česka a Slovenska (vtedy ešte spojeného). Bola historicky veľmi vhodná chvíľa na to, aby sa V4 stala účinným politickým základom pre vytvorenie stredoeurópskej konfederácie. Ak by vstúpilo ešte aj Rakúsko a vznikla úzka spolupráca so silnou nerozštiepenou Juhoslovenskou Federáciou, tak mohol vzniknúť unikátny politický a hospodársky priestor, vhodný k uskutočneniu sociálnej trojčlennosti.

Juhoslovenská federácia bola krvavo rozbitá, Československo rozdelené a V4 sa stalo len formálnym zoskupením bez skutočného naplnenia. Maďarsko nedokázalo prekonať svoje spomienky na monarchiu, Poľsko nacionalizmus a katolícky konzervativizmus, Česko zase pocit, že by mu to hospodársky poškodilo. Dnes Maďarsko prepadá autoritárskemu režimu s nacionalistickými sklonmi, Česko a Slovensko má vládu finančných skupín a skorumpovaných politikov, Poľsku vládne americký občan (Donald Tusk) a proanglosaský lobista. Krajiny strednej Európy zostali samé

a slabé bez výrazného vplyvu na svetovú politiku a hlavne bez zmysluplnej vízie.

Revolúcie v roku 1989 v Strednej Európe iniciovali umelci a filozofovia. Aj historicky boli naši politickí dejatelia hlavne spisovateľmi, filozofmi, vedcami, ľuďmi žijúcimi duchovným životom. Znamená to, že stredná Európa čerpá z impulzov ducha viac ako ktorákoľvek iná oblasť, že je tu tradícia mysliteľov. V roku 1989 chceli ľudia v prvom rade slobodu, ekonomika hrala až druhotnú úlohu. Revolúcie boli síce vzburou proti komunizmu, ale primárne nie za zavedenie modelu západnej parlamentárnej demokracie a liberálneho trhového kapitalizmu.

Málokto vie, že pred rokom 1989 bol okrem Pražskej jari v rámci socialistického bloku aj pokus nezávislého odborového hnutia Solidarita v Poľsku, vytvoriť nový spoločenský model. O ich politickej činnosti za komunizmu sa všeobecne vie, ale málo sa vie o ich sociálno-ekonomickom programe. Ešte v hlbokom socializme v roku 1980 prišla Solidarita okrem politických požiadaviek aj s alternatívnym programom samosprávnej demokracie. V podnikoch sa mali vytvárať podnikové rady, ktoré by v spolupráci s manažmentom podnikov spolurozhodovali o chode podniku. Podobný samosprávny model ako by fungoval v podnikoch, sa mohol preniesť aj na komunálnu sféru. Solidarita si predstavovala, že vedľa seba bude fungovať národno-katolícky a demokratický princíp, uvedomelá robotnícka vrstva a silná sociálna solidarita. Pokúsila sa realizovať ideál bratstva a rovnosti, no zabudla na duchovný článok. Zabudla, že v ňom musí vládnuť sloboda, preto sa nemôže štát opierať jednostranne len o jednu (katolícku) náuku a prehnaný nacionalizmus. Plány Solidarity sa nepodarilo zrealizovať. Poľsko sa na 8 rokov dostalo do patovej situácie. V roku 1988 sa zbavilo komunizmu a nastúpilo cestu klasického parlamentárneho systému a trhového neoliberalného kapitalizmu.

Po revolúcii v roku 1989 dostali ľudia v celej Strednej Európe šancu vytvoriť spravodlivejšiu spoločnosť, lepšiu ako bola v komunizme a inú ako v západnom svete. Táto šanca nebola (zatiaľ) využitá, ľudia sa neprejavili ako dostatočne zrelí. Prešli sme radikálnou formou trhového kapitalizmu, a inštalovali sme klasický systém zastupiteľskej demokracie, ktorá je pre západnú Európu vlastná, ale u nás má podobu karikatúry. Na západe nemôžeme hľadať vzor, tam časy klasickej parlamentnej straníckej demokracie a ekonomického systému tiež končia. Oni hľadajú skôr na nás, čo my vymyslíme, s akým lepším systémom sme schopní prísť. Je otázne, či už sme konečne vyzreli a či sa nájde dostatočný počet ľudí, ktorí pochopia úlohu Strednej Európy a zmysel sociálnej trojčlennosti. Kým vízia novej spravodlivej spoločnosti nie je uchopená jasným vedomím (t.j. dušou vedomou, vyšším Ja) a čistým srdcom (ako v rozprávke o Dankovom horiacom srdci) a nie nižším Ja (pocitmi, vášňami) a nevedomosťou, tak sa v Strednej Európe neuskutoční. Pokiaľ Stredná Európa neprijme svoje poslanie, bude tým poškodený celosvetový vývoj.

Fenomén Baťa

Za veľmi inšpirujúci a dôležitý z pohľadu TSO je určite neobyčajný život a práca Tomáša Baťu. Nebol to len úspešný až geniálny podnikateľský čin, ale hlavne nový sociálny impulz, ktorý tu vznikol a vytvoril v srdci Európy príklad fungovania nového druhu moderného podnikania približujúceho sa duchu bratstva. Myšlienky R. Steinera o TSO sa Baťa pokúsil, tak ako najlepšie vedel, zhmotniť do reality originálnym a na tie časy primeraným spôsobom. Pritom treba podotknúť, že ku konceptu TSO sa Tomáš a Ján Baťa priblížili skôr intuitívnym spôsobom, na základe zdravého sedliackeho uvažovania. Nie je známe, či obaja Baťovci priamo

čítali Steinerove knihy, no vie sa, že v ich najužšom okruhu známych boli určite ľudia, aktívne študujúci rôzne duchovné a filozofické myšlienky. Podnet k činnosti vyvieral hlavne z nich samotných, z ich veľkého ducha a priamej inšpirácie duchom Strednej Európy.

Hlavným tvorcom hospodárskeho zázraku bol zakladateľ obuvníckej dynastie Tomáš Baťa. Tomáš Baťa sa narodil v roku 1876. Začínal ako obyčajný dedinský obuvník. Neskôr začal šiť papuče, ktoré predával po okolitých jarmokoch, ako mnohí vtedajší obuvníci. Na začiatku prešiel mnohými ťažkosťami dokonca aj krachom. Svojou remeselnou zručnosťou, húževnatosťou a hľadaním cesty zvyšovania výroby prekonal problémy, vyrovnal dlhy a rozbehol svoju firmu. Pre získanie skúseností odcestoval do USA, kde pracoval ako robotník. Podrobne si všímal organizáciu práce a stroje, ktoré používal Ford, hlavne však pásovú výrobu, ktorá bola novinkou. Po návrate domov do Zlína si dal v Nemecku zhotoviť podobné stroje a s ich pomocou zaviedol pásovú výrobu obuvi. Uplatnil aj získané organizačné poznatky a postavil tak základ pre ďalší rýchly rozvoj výroby vo svojom podniku. Počas I. svetovej vojny sa vďaka vojenským zákazkám jeho podnik značne rozšíril. Po vojne nastala odbytová kríza a firma stála pred závažnou otázkou: zastaviť výrobu a prepustiť všetkých zamestnancov, alebo prispôbiť výrobné náklady novým pomerom. Tomáš Baťa sa dohodol so zamestnancami, že budú robiť za polovičnú mzdu. Keď znížil aj ostatné náklady a výdavky, podarilo sa mu znížiť cenu topánok takmer o polovicu. Pritom im sľúbil, že ak sa rozbehnú, znova im mzdy zvýši.

Podnikatelia, národohospodári, finančníci krútili nad týmto experimentom hlavou. Baťa však vedel a chcel so svojimi zamestnancami spolupracovať, na rozdiel od vtedajších podnikateľov, ktorí stavali medzi seba a zamestnancov neprekonateľný múr. Dokázal nielen prežiť a rozvíjať podnik, ale postupne zvýšil aj mzdy svojim

zamestnancom. V roku 1923 vyhral voľby v Zlíne a stal sa jeho starostom. V rokoch 1926–1928 vzrástol export obuvi a firma Baťa ovládala viac ako polovicu československého vývozu. Čistý obrat firmy činil 1,9 miliardy Kčs. Koncom roku 1928 tvorila továreň komplex 30-tich budov. Koncern sa rozrastal a Baťa začal podnikať v ďalších sférach hospodárstva (gumárenský, chemický, textilný, drevársky priemysel). Taktiež nastal neuveriteľný rozvoj mesta Zlín. Postavilo sa tu veľa významných stavieb napr. veľké kino, v tej dobe najväčšie v strednej Európe, hotel, domovy pre ženy a mužov, dom umenia, filmové štúdio. Charakteristická pre Zlín (Svit, Partizánske) bola výstavba typických tehlových rodinných domov pre zamestnancov. Významným projektom bol aj Baťov kanál – rozšírenie a predĺženie vodnej cesty až do Otrokovíc s čiastočným využitím aj rieky Moravy. Ďalšia významná stavba Baťov mrakodrap v Zlíne (1938), niesol prívlastok "najvyššia betónová stavba Európy". Mrakodrap bol správnym a administratívnym centrom podnikov Baťa.

Roku 1931 sa rodinný podnik zmenil na akciovú spoločnosť so základným kapitálom 135 mil. korún a začali vznikať dcérske spoločnosti po celom svete. V roku 1932 Tomáš Baťa tragicky zahynul pri leteckom nešťastí. Celú firmu prevzal jeho nevlastný brat Ján Antonín Baťa, ktorý pokračoval s nezmenšenou aktivitou v rozvoji firmy. Za Baťovým úspechom bolo niekoľko faktorov. Prvý bol systém riadenia. Ten spočíval na týchto princípoch:

- Osobná zodpovednosť za vykonanú prácu,
- pocit hrdosti a príslušnosti k podniku,
- samospráva a účasť pracovníkov na zisku podniku,
- pozornosť k mladej generácii a permanentné vzdelávanie,
- nákup základných surovín priamo od výrobcu a nakupovalo sa vtedy, keď to bolo cenovo najvýhodnejšie,

- predaj obuvi sa realizoval vo vlastných predajniach, teda bez sprostredkovateľov (obchodníkov), aby zbytočne nenavýšovali cenu pre zákazníka.
- Na vedúce posty sa neprijímali ľudia zvonku, ale len vlastní „odchovanci“ – napr. po absolvovaní 3-ročnej praxe mohli úspešní uchádzači postúpiť na funkcie účtovník, majster, vedúci dielne, nákupca a pod.

Druhým faktorom bolo plánovanie. Základom rozvoja podniku boli polročné plány, zostavené na zimnú a letnú sezónu. Výsledkom plánovania bolo prepojenie výroby a predaja. Potom sa polročný plán rozpracoval na týždenné plány. Týždenný plán sa skladal z čiastkových denných plánov, ktoré predpisovali plánovaný denný objem výroby každej dielni.

O nákup sa staralo nákupné oddelenie, ktoré bolo rozdelené na 19 takmer samostatných pododdelení, každé s vlastným účtovníctvom. Tieto mali nakupovať za ceny nižšie, ako predpokladali kalkulácie. Ak nakúpili drahšie, hradili rozdiel zo svojho konta. Nákup surovín v zahraničí obstarávali vlastní zriadení priamo na mieste. Odstránil sa tým zisk rôznych priekupníkov, ktorí značne zaťažovali výrobu. Pri tvorbe ceny bolo hlavným cieľom, aby bola nižšia ako konkurenčná. Od roku 1922 do roku 1932 končili všetky čísla označujúce cenu obuvi deviatkou (z toho pojem – baťová cena).

Všetky tieto prvky by sa dali považovať za múdre podnikateľsko-organizačné kroky, ktoré hovoria o Baťových manažérskych schopnostiach. No to, čo môžeme považovať za krok smerom k TSO a čím Baťa prekročil sám seba, bola ekonomická samospráva dielní. To bola v rámci moderného kapitalistického podnikania úplná novinka. Dielne boli organizované tak, že tvorili samostatné zárobkové celky. Všetci pracovali pre druhých v dôsledku deľby práce, no zároveň z toho mali tímový a individuálny prospech. Každá dielňa mala vlastný účet ziskov a strát. Zamestnanci mali podiel na zisku, ktorý

dostávali podľa hospodárskych výsledkov svojich dielní. Každý pracovník si mohol okamžite vypočítať svoj podiel na zisku, čo bolo preňho priamym stimulom k vyššej osobnej iniciatíve. Aby firma chránila svoje záujmy, každý vedúci pracovník musel vložiť na svoje osobné konto vo firemnej banke stanovenú sumu peňazí, ktorá slúžila ako záloha pre prípad straty. Samosprávne dielne tvorili základnú bunku celého podniku. V čele stál majster, ktorý za všetkých niesol zodpovednosť. Každé oddelenie a každá dielňa kupovala vo výrobnom procese od predchádzajúceho oddelenia tovar, ktorý po spracovaní zase predávala ďalšiemu oddeleniu. Na tento systém nadväzoval systém budov, ktorý fungoval na podobnom princípe.*

O predaj produkcie sa starala predajná skupina. Predajné oddelenie zaznamenalo rozmach najprv v rokoch 1910 – 1917, kedy sa prvýkrát Baťove topánky začali predávať po celej Európe a potom po vojne. Od prvej vlastnej predajne roku 1917 do roku 1930 sa Baťovi podarilo vytvoriť celosvetovú sieť 2 500 firemných predajní, z toho 2 000 v ČSR. Úspechy týchto predajní sa dajú zhrnúť v cene obuvi, službách zákazníkom, rovnomernom rozmiestnení v celej republike a kvalite. Hlavným cieľom predajnej skupiny sa stala snaha vtesnať náklady predaja (balenie, skladovanie, zásobovanie, dopravu, administratívu, reklamu, predaj, zisk) do 25 % výrobnéj ceny.

Obrovský dôraz kládol Baťa na vzdelávanie. Vzdelávanie, školenie a tréning nepovažoval za nákladovú položku, ale za službu a investíciu do ľudí. Známymi sa stali Baťove školy práce (BŠP) pre mladých ľudí od 14 rokov. Za zaujímavé považujem, že pred založením školy vyslal Baťa delegáciu do

* Tým Baťa postupoval s úplným pochopením pre „spravodlivú cenu“ v zmysle „Národohospodárskeho kurzu“ od R.Steinera. Robotník v samosprávnej dielni nepredával svoju prácu, ale hotový tovar, tak ako to zodpovedá aj ekonomickej realite a zároveň skutočnému fungovaniu TSO.

prvej waldorfskej školy v Stuttgarte. Riaditelia zlínskych škôl a okresní školný dozorca, odporučili tento systém, kombinujúci praktickú, umeleckú a teoretickú výchovu a referovali: „...Navštívili sme mnoho škôl, ale nikde sme nevideli to, čo tu. Hlboko sa skláňame, vy vzácní ľudia, vašim myšlienkam antropozofickým. Škola vám rastie, pretože vyrastá zo zdravých koreňov...“ Škola získala výbornú povesť, pretože Baťa zamestnával najlepších učiteľov a vychovávateľov. Všetko, čo sa v škole učilo, malo konkrétny cieľ a praktický úžitok. V BŠP platila zásada, že práca musí byť hlavnou vyučovacou metódou. Baťa sám hovorieval: „Učme sa prácou. Skutočná práca je najlepšou metódou. Veľkým bohatstvom je vlastná skúsenosť, pretože práve ona zhodnocuje naše vedomosti. Vedomosti môžeme druhému dať, ale skúsenosti si musí každý vykúpiť vlastným potom, vlastnými mozolmi.“

Po prijatí sa študent nastahoval do internátu, kde býval počas celého štúdia. Na internátoch vládli prísne podmienky, takmer vojenská disciplína. Mladým mužom a mladým ženám bolo zakázané prijímať podporu z domu a všetky svoje výdavky a životné potreby si hradili len z vlastných príjmov. Cez deň pracovali ako dospelí robotníci v továrni od 7.00 do 17.00 h. s dvojhodinovou prestávkou na obed a krátky oddych. Za prácu v továrni dostávali mzdu. Každú prácu vykonávali dovedy, pokiaľ ju dokonale nezvládli a počas školy prešli postupne celým výrobným procesom. Po skončení práce ich čakalo trojhodinové vyučovanie. Vyučovanie sa zameriavalo na praktické otázky a po ukončení štúdia bol každý absolvent pripravený na svoju prácu aj teoreticky. Podstatou výučby bola praktická ekonómia, zostavovanie rozpočtov a jazyky. Bola to veľmi tvrdá škola. Viac ako 50 % študentov BŠP sa vzdalo ešte pred jej dokončením. Avšak študenti, ktorí vydržali, opúšťali jej brány s praktickým vzdelaním a so slušnými úsporami.

Väčšina absolventov sa úspešne uplatnila v živote a mnohí z nich zastávali významné funkcie v Baťových závodoch alebo v iných oblastiach hospodárstva.

V druhej polovici tridsiatych rokov sa začal budovať nadštandardný stupeň výchovy, pomenovaný Tomášov. To boli najlepší študenti, elita žiakov BŠP. Boli pripravovaní pre vedúce pozície v modernom hospodárstve. Pri spoločenských stretnutiach museli chodiť v oblekoch a cylindri a v škole sa učili zvyklosti vyššej spoločnosti, cudzie jazyky, ale aj spoločenské správanie. Slávnostný odev odkladali len v továrni, kde museli pracovať rovnako ako ostatní študenti. Baťa budúcim riaditeľom hovorieval: *„Ak chceme vykonať v živote veľkú prácu, musíme hľadať cesty, ako vybudovať veľkého človeka. Malý človek – malá práca, veľký človek – veľká práca.“* Firma intenzívne investovala do ľudských zdrojov. Pre zamestnancov organizovala viaceré kurzy a školenia. Vyučovali sa hlavne cudzie jazyky a zvyklosti zákazníkov v cudzích krajinách. Platila zásada, že všetky znalosti a vedomosti sú spoločným majetkom. Preto mal každý vedúci pracovník povinnosť odovzdávať skúsenosti podriadeným. Skúsme si teraz Baťov systém zhrnúť a rozčleniť podľa jednotlivých oblastí TSO.

Kultúrna sféra (sloboda):

Podpora školstva, založenie nových typov stredných škôl, podpora vedy a výskumu, podpora športu, podpora kultúry. Vytvorenie urbanistickej koncepcie mesta v duchu slobodného bývania v záhradnom meste vrátane úprav okolia závodov (zazelenenie) v súlade s ekológiou a estetikou. V roku 1928 boli pri návšteve prezidenta T. G. M. otvorené „Masarykove školy“, čo boli stredné odborné školy, v ktorých boli uplatňované mnohé prvky podobné waldorfskej pedagogike.

Politická sféra (rovnosť):

Podpora najchudobnejších obuvníkov v republike, vytváranie podmienok rovnosti pre všetky sociálne náboženské a národnostne skupiny. Založenie družstva SVEDRUP pre tých obuvníkov, ktorí nechceli pracovať u neho a chceli byť samostatní. Angažovanosť v miestnej politike, v regionálnej politike, v celoštátnej politike (národohospodárska stratégia Jána Baťa). V politickej sfére sa Tomáš Baťa držal zásad: „*Moje drahé, obecné sväté.*“ Alebo: „*Povinnosťou občana je vládnuť, nie nadávať.*“ Tiež: „*Rovnako ako chcem, aby každý človek v našej továrni si bol svojím riaditeľom, prial by som si, aby každý občan našej obce si bol svojím starostom*“. Jeho výroky a činy svedčia o tom, ako si cenil osobnú slobodu a zodpovednosť jednotlivca. Aj ako veľmi túžil po tom, aby každý človek bol samostatný a zodpovedný, aby si vedel svoje veci spravovať sám vo všetkých oblastiach. Nielen hospodárskych, ale aj politických. Baťa bol opak autoritatívnych a uzurpátorských šéfov zameraných len na svoje ego. Princíp rovnosti sa prejavoval aj v sociálnych podmienkach vytvorených pre svojich zamestnancov. Výstavba rodinných domov od roku 1912, zaistenie stravovania, poskytovanie výhodných nákupov v obchodnom dome, ponuka možností kultúrneho a športového vyžitia, výstavba športových areálov, štadiónov, školy, múzea, kiná, výstavná sieň, výskumný ústav, vybudovanie Baťovej nemocnice v roku 1927, ponuka preventívneho lekárskeho vyšetrenia, dary novorodencom, podpora dlhodobo chorým a starým zamestnancom z Baťovho podporného fondu, prevencia pracovných úrazov. Ako prvá firma v ČSR zaviedol Baťa v roku 1930 päťdenný pracovný týždeň.

Hospodárska sféra (bratstvo):

Sám Baťa o svojej činnosti hovoril, že to, čo ho najviac hnalo, bola túžba tvoriť. Taktiež poskytovať stále väčšiemu

množstvu ľudí, ako zamestnancom tak aj zákazníkom účasť na výhodách podniku. V rozvoji podniku videl Baťa zaistenie blahobytu a vzdelania všetkým zamestnancom a celému kraju a prínos nového, do toho času nepoznaného života. Samospráva dielní, účasť na zisku, osobná zodpovednosť sú len nástrojmi k skutočnému zapojeniu človeka do hospodárskej činnosti v zmysle bratstva. Charakteristický je výrok Baťu: *„Moje dielo nemôže zaniknúť a nezanikne. Tieto budovy možno, budovy, komíny, stroje to sú len hromady tehál a starého železa. Ale môj systém zostane k úžitku všetkých, ktorí prídu po nás.“* Konečným a hlavným účelom práce tak nie je len úspešnosť podniku a tvorba zisku, ale skutočná premena duševných schopností a vlastností človeka, jeho zušľachtenie. *„Naša práca a zaistenie pre budúcnosť spočíva predovšetkým v riešení problémov a v tom, že sa snažíme systematicky vynaliezať a myslieť. My pri svojej práci riešime problémy práve tak, ako ich riešia umelci.“* Baťa kladol dôraz na osobnú zodpovednosť. *„Kedykoľvek nachádzam na topánkach, ktoré vychádzajú z dielne skrivený podpätok, nezaujímam ma táto pokrivená práca. Ale zaujíma ma, kde a v čom sa pokrivil charakter ľudí v dotyčnej dielni. Je mi úplne jasné, že ľudia s pokriveným charakterom nemôžu urobiť rovnú prácu.“* V strede Baťovho záujmu bol vždy človek. Na otázku ako vybudoval podnik, odpovedal: *„Úlohu, ktorú som si pred seba postavil, nebolo vybudovať podnik, ale formovať ľudí. Verím v človeka a v to, že sa zlepšuje. Verím, že tomu zlepšeniu nesmierne prispievajú technické vynálezy, ktoré sú deťmi ľudského ducha*, deťmi ducha človeka, ktorý sa vypracoval vyššie,*

* V Baťovom systéme je vidno veľa marsických prvkov (Mars ako malý duch času vládol v 1917-1989): dôraz na tvrdú prácu, techniku, spartánsky štýl života, praktickosť, funkcionalistickú architektúru. Je zriedkavým príkladom toho, ako boli marsické sily spracované pozitívnym spôsobom. Dnes v čase Jupitera/Zachariela (1989-2061) sa ohnisko podnikateľskej činnosti a filozofie presúva smerom k znalostnej ekonomike. Dôležité sú špecifické vedecké znalosti, sofistikovaný prístup, participatívna ekonomika, organické tvary. Nie technika, veľké stroje a továrenské haly, ale siete malých firiem, dôraz na biotechnológie, IT, kybernetické

zdisciplinoval svoj mozog a odvahu a rozdáva z tohto bohatstva druhým, v čom nachádza najväčšie šťastie a naplnenie svojho života.“ Ďalej Baťa hovorieval: *„Milosrdenstvom a darmi ľuďom nepomôžeme. Musíme ich naučiť, aby sa spoliehali na seba a pomohli si sami. Je našou povinnosťou, aby sme oslobodili našich spolupracovníkov z otročenia kapitálu, aby sme učinili kapitál ich otrokom.“* To sú smelé slová, celkom v duchu bratskej ekonomiky. *„Prajeme si, aby každý robotník u nás zamestnaný vychoval zo seba majstra a aby jeho chovanie bolo také, aby sme ho každým okamžikom mohli menovať majstrom.“* Baťa prácu bral ako zasvätenie. Človek bol vychovávaný k trpezlivosti, osobnej zodpovednosti, precíznosti, ale zároveň k schopnosti sociálnych väzieb. Musel vytvárať dobré vzťahy, aby pracovný proces vôbec fungoval. Práca v Baťovom systéme bola z vyššieho hľadiska naozaj alchymistickou prácou. Topánky tak, ako pri výrobe zlata v alchymistickej dielni, boli len vedľajším produktom, cieľom bola premena človeka. Bežný kapitalistický systém človeka ubíjal, zotročoval, bol nespravodlivý, tu mu však dával pocit maximálnej slobody a spravodlivosti (v kontexte danej doby).

Hugo Vavrečka jeden z jeho najbližších spolupracovníkov, bývalý československý diplomat a člen vedenia závodu, povedal o Tomášovi Baťovi nasledujúce: *„Základné a trvalé hodnoty životného diela Tomáša Baťu musíme hľadať predovšetkým v oblasti sociálnej. Akokoľvek bol šikovný obchodník, vynaliezavý technik, duchaplný organizátor a úspešný priemyselník, boli to len stupne vývoja, povedalo by sa skoro, že to boli pomocné povolania, ktoré Baťa konal pre vyššie a vzdialenejšie ciele. Jeho vlastné povolanie, ku ktorému tiahol stále viac a viac, bola úloha sociálneho tvorcu, tvorcu nového v*

systémy a pod. Firmy majú tendenciu používať nové nehierarchické spôsoby riadenia a presadzujú sa voľnejšie organizačné formy, ako je to napr. v prípade „oslobodeného podniku“ SEMCA.

spoločenskom a hospodárskom živote človeka. Toto nikdy nepochopia špekulantské duše, ktoré sa domnievali, že dokážu napodobniť a prekonať Tomáša Baťu, bez toho aby postrehli mravný podklad jeho systému. Tiež hospodársky teoretici zostali len na povrchu veci. Hodnota Baťovho prínosu nie je otázkou štatistického porovnávania, ale predovšetkým vecou pozorovania a mravného váženia človeka, ktorý žije a dospieva

v oblasti vplyvu Baťovho systému.“ Baťa naozaj rozmýšľal srdcom, čo je základom aj pochopenia konceptu TSO. Aj keď nikdy svoj systém nenazval sociálna trojčlennosť, tak v praxi sa k nej priblížil viac ako hocikto iný v jeho dobe.

Okrem Tomáša Baťa si pozornosť zaslúži aj jeho nevlastný brat Ján Antonín Baťa, ktorý po smrti Tomáša prebral jeho podnik. Jeho životným poslaním bolo ďalej šíriť Baťov systém do celého sveta, o čo sa v rokoch 1932 až 1939 veľmi snažil. Prejavil sa však najviac ako národohospodársky stratég a vizionár. K tomu je veľmi podnetná jeho kniha „Budujme štát pro 40 mil. lidí“, vydaná v roku 1938. Obsahom knihy vydanej v predvečer II. svetovej vojny je komplexná stratégia rozvoja ČSR a národný program vybudovania moderného a prosperujúceho štátu. Kniha je výborne a zrozumiteľne napísaná a je príkladom jasného a zdravého sedliackeho rozumu, pragmatického idealizmu spojeného so skutočným videním sveta takého, aký je. Je tam množstvo nápadov, ktoré sú aktuálne aj dnes napr. hĺbková reforma štátnej správy, zjednotenie daní a odvodov, zrušenie všetkých daňových výnimiek a rôznych poplatkov (akoby to vypadlo z programu SaS), decentralizácia na čo najnižšie články samosprávy, úvahy o potrebe len jednej dane, najlepšie DPH, riešenia sociálneho systému, riešenie dopravy a infraštruktúry napr. komplexné vybudovanie siete diaľnic, železníc, letísk a plavebných kanálov, spájajúcich efektívne všetky miesta republiky.

Ján Baťa mal potenciál dotiahnuť a aplikovať vízie Tomáša Baťu na makroúroveň. Ak by nedošlo k II. svetovej vojne a komunizmu, vďaka naplneniu tejto stratégie rozvoja, by sa nepochybne z ČSR stala jedna z najprosperujúcejších krajín sveta s najkvalitnejším sociálnym systémom. Zároveň sme mohli byť pre celú Európu (svet?) ukázkovým modelom super efektívneho a zároveň veľmi spravodlivého a sociálneho bratského hospodárskeho systému. Keď si uvedomíme, akú cestu prešli za cca 30 rokov dvaja ľudia Tomáš a Ján Baťa, od malej lokálnej dielne k nadnárodnej spoločnosti a ku komplexnej vízii pre celú Európu, je vidieť, akú silu má správne uchopená idea (bratstva), keď je realizovaná správnymi ľuďmi. Baťa zanechal takú silnú stopu a podnikateľskú kultúru na strednej Morave, že z toho mohli čerpať ďalšie roky aj iní, aj napriek nepriaznivým politickým podmienkam. Spomeňme len obrovský úspech agroholdingu Slušovice za socializmu, v súčasnosti podnik Barum Otrokovice. Na baťovsku tradíciu sa odvoláva aj celá rada ďalších podnikov ako sú, Tescoma Zlín, kováčstvo VIVA Zlín alebo firma ABRA software z Prahy.

A na záver k dnešnej situácii vo svete pridávam ďalšie Baťove myšlienky: *„Za infláciou mravov nasleduje inflácia hospodárska a tým aj inflácia meny. Veľa zarábať, rozumne míňať, šetriť to je program. Američania nemajú pravdu, pokiaľ ide o splátkový obchod. Nedá sa žiť na splátky (rozumnej dlh), dopredu to vedie k bankrotu“*. Aké prorocké vo svetle súčasnosti.